

SVAKI GLAS JE VAŽANI!

OKTOBAR 2018. PRIŠTINA

SVAKI
GLAS
JE VAŽAN!

OKTOBAR 2018. PRIŠTINA

COPYRIGHT © 2018. Kosova Democratic Institute (KDI)

Kosovski Demokratski Institut ima sva rezervisana prava i nijedan deo ovog izdanja ne sme se reproducirati ili prenositi u bilo kom obliku, mehanički ili elektronski, uključujući fotokopiranje ili bilo koji sistem snimanja ili preuzimanja materijala, bez pismenog odobrenja izdavača. Izdanje se može reproducirati ili prenositi samo u nekomercijalne svrhe. Kad god i svako ko koristi citate ili različiti materijal ovog izdanja, u obavezi je da jasno navede izvor gde je uzeo citate ili različiti materijal koji se koristi.

Za svaku ocenu, napomenu, kritiku ili sugestiju, molimo vas da nas kontaktirate putem dole navedenih opcija:

Adresa: Ul. Bajram Kelmendi, Br. 45,
10000, Priština, Kosovo

Tel.: +383 (0)38 248 038

E-mail: info@kdi-kosova.org

Web: www.kdi-kosova.org

Autori: **Eugen Cakolli**
Ahmet Rushiti
Blerta Aliu

Layout and design: **Rrota, www.rrota.com**

Napomena: Ovo izdanje je realizovane uz podršku projekta Promovisanje demokratskog društva (DSP) – finansirano od Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC) i Ministarstva spoljnih poslova Danske (DANIDA) pod upravljanjem Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF). Sadržaj ovog izdanja je odgovornost KDI, i ni na koji način se ne može smatrati stavom SDC-a, DANIDA ili KCSF-a.

SADRŽAJ

UVOD	5
1 IZBORNI SISTEMI: KOSOVO I REGION	7
1.1 Istorijat izbora na Kosovu i napori za reformisanje izbornog sistema	9
1.2 Preferencije političkih subjekata za izborni sistem Kosova (2018)	13
1.3 Izborni sistemi zemalja regiona	15
2 NEVAŽEĆI GLASOVI	17
2.1 Nevažeći glasački listići na izborima na Kosovu 2009-2017: Rasподела i njihova priroda	19
2.2. Rasprostranjenost nevažećih glasova u Evropi	27
3 KAMPAÑA ZA INFORMISANJE I EDUKACIJU BIRAČA TOKOM DVA POSLEDNJA IZBORA NA KOSOVU.....	29
3.1 Izbori na Kosovu – dosadašnje iskustvo u kampanji za informisanje javnosti.....	32
3.2 Pravna infrastruktura i strategija za informisanje javnosti.....	34
3.3 Kritička analiza profesionalnog aspekta informativnih kampanji	35
3.4 Upoređivanja i iskustva Crne Gore i Hrvatske	36
4 IZVEŠTAJ O ISTRAŽIVANJU JAVNOG MNJENJA „IZBORNA REFORMA I NEVAŽEĆI GLASOVI NA KOSOVU“	39
4.1 Opšta opažanja građana o političkoj situaciji.....	41
4.2 Učešće birača u dva prethodna izborna procesa	42
4.3 Koji izborni sistem više vole građani Kosova	45
4.4 Testiranje novog dizajna glasačkog listića za opšte izbore	48
ZAKLJUČCI	52
PREPORUKE	53
LITERATURA.....	56
ANEKS I – UPITNIK ZA PREFERENCIJE POLITIČKIH SUBJEKATA U VEZI SA ELEMENTIMA IZBORNOG SISTEMA NA KOSOVU	57
ANEKS II – NOVI DIZAJN GLASAČKOG LISTIĆA ZA OPŠTE PARLAMENTARNE IZBORE	58
ANEKS III – NOVI DIZAJN GLASAČKOG LISTIĆA ZA LOKALNE IZBORE ZA OPŠTINSKE SKUPŠTINE.....	60
ANEKS IV – NOVI DIZAJN GLASAČKOG LISTIĆA ZA PRVI I DRUGI KRUG LOKALNIH IZBORA ZA PREDSEĐNIKE OPŠTINA	62

UVOD

Organizovanje slobodnih i demokratskih izbora je kamen temeljac za jedno demokratsko društvo. Kosovo od 2000. godine, kada je organizovalo prve slobodne izbore uz pomoć UNMIK-a i OEBS-a, stvorilo je pozitivno iskustvo u organizovanju izbora ispunjavanjem većine demokratskih standarda. Međutim, uprkos zadovoljavajućem nivou njihovog organizovanja, neretko su političke stranke ukazala na potrebu reformisanja trenutnog izbornog sistema, kao način za dalje poboljšanje sistema, u cilju iskazivanja volje građana na što prikladniji način. U tom pogledu, volja građana, osim široko osporenih izbora iz 2010. godine, često je ugrožena i zbog nevažećih glasačkih listića, koji je kao fenomen pratilo sve prošle izbore na Kosovu. Tokom četiri prošla izborna ciklusa, ovaj problem je evidentiran kao jedan od glavnih izazova izbornog procesa, kako od domaćih tako i od međunarodnih posmatračkih misija izbora. Uprkos činjenici da se ova pojava ponavlja od izbora do izbora, do sada je uloženo malo npora od strane institucija u cilju poboljšanja stanja u ovoj oblasti.. Jedan od ključnih razloga je i nedostatak zdrave istraživačke osnove, koja bi pomogla u utvrđivanju faktora koji su uticali na stalni rast broja nevažećih glasova, i koja bi pružila jasan prikaz geografske rasprostranjenosti ovih glasova. Drugi ključni faktor je i nedostatak sveobuhvatne revizije svih nevažećih glasova od strane nadležnih organa, koje bi dovelo od utvrđivanja prirode ovih glasova i njihove raspodele na nivou celog Kosova.

Uloga nadležnih institucija za izbore bila je skoro nepostojeća i u pogledu edukacije birača, dok kampanje koje su vodili spoljni akteri do sada nisu dale odgovarajuće rezultate. Kampanje za edukaciju i informisanje birača osim što nemaju kontinuitet i lansiraju se nekoliko dana pre izbora, jer otkrivaju sadržinske probleme i nastavlja se njihovo serviranje građanima na osnovu starih šabloni , ne ciljući specifičnu ciljnu grupu i ne privlače pažnju birača. Kao rezultat nedostatka detaljnih podataka o biračima ove informativne kampanje i kampanje o podizanju svesti nisu usredsređene na regije i područja gde je to bilo najpotrebniye, već samo u glavnim centrima Kosova.

Broj nevažećih glasova je dostigao vrhunac na lokalnim izborima 2013. godine. Na opštim izborima 2014. godine, bilo je preko 35.000 nevažećih glasova, dok na opštim izborima 2017. godine taj broj je porastao na 42.554. Tokom lokalnih izbora 2017. godine, broj nevažećih glasova je naglo porastao, dostigavši cifru od oko 80.000. Ovaj visok nivo nevažećih glasova je bio rezultat korišćenja dva glasačka listića, onih za skupštine opštine i za predsednike opština. Kratko vreme između održavanja dva različita ciklusa izbora, prepostavlja se da je to takođe uticalo negativno na nevažeće glasove, uzimajući u obzir drugačiji način popunjavanja glasačkog listića za parlamentarne izbore i glasačkih listića za lokalne izbore.

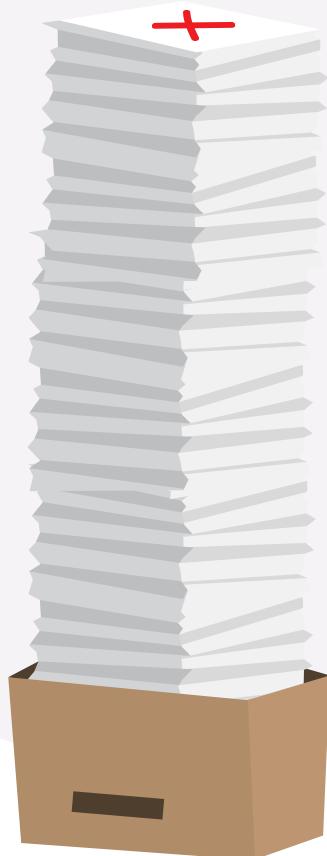
Uzimajući u obzir veoma tesne rezultate u nekim od većih opština tokom zadnjih lokalnih izbora, može se zaključiti da su nevažeći glasovi mogli biti odlučujući za utvrđivanje pobjednika. Neke od opština gde je broj nevažećih glasova mogao da bude odlučujući za utvrđivanje pobjednika su Priština (365 glasova razlika – 627 nevažećih glasova), Prizren (372 glasova razlika – 494 nevažećih glasova), Kloštar (10 glasova razlika – 25 nevažećih glasova), Istok (14 glasova razlika – 139 nevažećih glasova). I što se tiče poslednja dva procesa opštih izbora, gde je procenat nevažećih glasova bio oko 5 odsto, to je moglo takođe da bude odlučujuće u rangiranju političkih subjekata i pobjednika izbora.

Političke stranke, institucije za upravljanje izborima, posmatračke misije ali i sami građani koji su učestvovali u ovim procesima, imaju različita viđenja oko toga zašto je u porastu broj nevažećih glasova, uprkos činjenici da se izbore na Kosovu organizuju u skladu sa zakonodavstvom koje se nije promenilo oko 10 godina. Institucije za upravljanje i organizovanje izbora opravdavaju rast broja nevažećih glasova kratkim vremenskim rokovima za organizovanje adekvatnih i detaljnih kampanja o načinu glasanja; političke stranke okrivljuju jedna drugu da se glasački listići mogu proglašiti nevažećim tokom procesa prebrojavanja glasova, dok posmatrači izbora ocenjuju da je ovaj proces nadovezan na nedostatak edukacije birača u kampanjama i načina upravljanja izbornim procesom.

oko 80 hiljada

nevažeći glasova na lokalnim izborima 2017

Centralna izborna komisija (u daljem tekstu CIK) je nakon izbora redovno objavila revizijske izveštaje o nevažećim glasovima, međutim uz sve dosadašnje donete preporuke nije pružala konkretne mere za njihovo sprovođenje, koje bi direktno uticale na rešavanje ovog problema.

Zajednička stvar aktera na izborima oko nevažećih glasova povezuje se sa poboljšanjem kapaciteta birača da

njihov glas bude važeći. Ovo podrazumeva sveobuhvatno analiziranje faktora koji su doveli do tako velikog broja nevažećih glasačkih listića. Pristupanjem ovom problemu na analitički način, uspostavljaće se dobra osnova intervenisanja, shodno tome definisana strategija koja će sadržati konkretnе ciljeve i aktivnosti prema utvrđenim vremenskim rokovima.

1

IZBORNI SISTEMI: KOSOVO I REGION

- 9** 1.1 Istorijat izbora na Kosovu i napor i za reformisanje izbornog sistema
- 13** 1.2 Preferencije političkih subjekata za izborni sistem Kosova (2018)
- 15** 1.3 Izborni sistemi zemalja regiona

1. IZBORNI SISTEMI: KOSOVO I REGION

1.1 Istorijat izbora na Kosovu i napori za reformisanje izbornog sistema

U oktobru 2000. godine, održani su prvi izbori na posleratnom Kosovu. Nakon toga, tokom jedne decenije, Kosovo se suočilo sa drugim izbornim ciklusima. Pored održavanja desetine izbornih procesa, Kosovo je podleglo promenama i u pogledu karakteristika izbornog sistema. Najveće promene izbornog sistema, od uspostavljanje 2000. godine, desile se tek 2007. godine i nakon proglašenja nezavisnosti 2008. i 2009. godine.

Od 2000. godine, kosovski izborni sistem karakterisao se korišćenjem proporcionalnog sistema predstavljanja, uz formulu favorizovanja za srednje ili male političke stranke, kako na izborima za Skupštinu Kosova tako i za skupštine opštine. Dok u slučaju izbora za predsednika opštine korišćen je sistem "first-past-the-post". Promovisanje manje zastupljenog pola u procesu bila je prisutna od 2000. godine.

Taj period se karakterisao i posebnim tretmanom koji je pružan manjinskim zajednicama, putem rezervisanih mesta u Skupštini Kosova i podeli mesta po preferencijama.

Intenzivna kampanja civilnog društva 2003. godine, uticala je na otvaranje izbornih lista političkih subjekata koji su počeli da koriste model otvorenih lista. One su korišćene po prvi put u direktnim izborima za predsednike opština, 2007. godine¹.

Otvaranje lista nametnulo je i tehničke promene. Da se ne bi povećao glasački listić, iz praktičnih razloga imena kandidata koji su učestvovali na izborima iz svake stranke navedena su u jednoj knjizi/brošuri, koja se stavlja u svakoj glasačkoj kabini, praksa koja se i dalje koristi.

Otvaranje lista donelo rizik da nazivi stranaka koje su bile na gornjem delu liste nepravde ostvare korist od rangiranja. U izveštaju kosovske nevladine organizacije D4D, kaže se da u cilju sprečavanja dominacije imena iz gornjeg dela takmičarske liste, OEBS je lobirao u korist korišćenja preferencijalnog glasa. Svaki birač na početku treba da nađe omiljenu stranku i zatim da identifikuje do deset imena na listi od 110 kandidata, označavajući zatim relevantne brojeve u glasačkom listiću.

Civilno društvo je tada zagovarala i druge teme, kao što je mogućnost podele zemlje na izborne jedinice i za parlamentarne izbore, to je ideja koja nije podržana, njoj su se oštroti usprotivili politički subjekti. Organizacije civilnog društva su verovale da bi uspostavljanje izbornih jedinica imalo velike prednosti. Najvažnije bi bilo povećanje zastupljenosti građana i veće nadovezivanje između poslanika i građana. Jedna izborna jedinica znači slabija, skoro nepostojeća odgovornost, između birača i njihovih izabranih predstavnika².

Izveštaj Centralne izborne komisije (CIK) o Izborima na Kosovu od 2000-2014. objavljen 2017. godine, rangira promene elemenata izbornog sistema kao u nastavku: privremeno korišćenje sistema sa zatvorenim listama, uvođenje zakonskog praga za političke subjekte koji zastupaju većinsku zajednicu, ukidanje glasanja u odsustvu, i takođe izrada i uspostavljanje biračkog spiska,

1 Demokratija za razvoj (D4D). "Izborni trendovi 2000-2014: Numerička analiza učešća i zastupljenosti ". Priština: Jul, 2015.

2 Demokratski institut Kosova (KDI). "Reforma u izbornom sistemu Kosova ". Priština: 2010.

(D) (D)

promene u registraciji političke stranke, promene u sazivu organa za upravljanje izborima, promene i sistemu pravnih lekova itd.

U istom izveštaju naglašava se da od 2009. godine, za izbor članova opštinskih skupština, sprovedena je posebna varijanta sistema otvorenih lista. Prema ovoj varijanti birač ne može dati preferencijalni glas nosiocu liste (kandidatu br. 1 na listi), nego samo drugim kandidatima. Nosilac liste smatra se da je dobio automatski preferencijalni glas.

U varijanti izbornog sistema za zatvorenim listama, birač ne može nikako dati preferencijalni glas, stoga kandidati dobijaju mandat utvrđenim redosledom od strane političkog subjekta pre izbora.

Od 2007. godine, politički subjekti koji učestvuju na izborima za Skupštinu Kosova trebalo je da pređu izborni prag od 5 odsto ukupnog broja važećih glasova za učešće u podeli mandata.

S druge strane, od 2000. godine manjinskim zajednicama su podeljeni mandati u Skupštini Kosova, najmanje 20 mesta u svakom sazivu. Radi se o modelu rezervisanih

mesta, koji je funkcionisao do 2010. godine. Ovaj model je pružao mogućnost političkim subjektima manjinskih zajednica da imaju mesta pored onih koje su dobile od direktnih glasova birača.

To se promenilo 2014. godine, kada su rezervisana mesta pretvorena u garantovana mesta. To podrazumeva da politički subjekti koji predstavljaju manjinske zajednice na Kosovu, imaju 20 zagarantovanih mesta u Skupštini Kosova, a ako dobiju više glasova potrebnih za 20 mesta , njima se dodeljuju dodatna mesta.

Međutim, da bi se detaljno video kako su promenjeni elementi izbornog sistema od 2000. godine do poslednjih izbora iz 2017. godine, u nastavku možete videti u tabelarnom obliku prikazane podatke o izborima za Skupštinu Kosova, izbore za Skupštine opština kao i izbore za predsednike opština. Elementi koji su na raspolaganju u ovim tabelama nadovezuju se sa izbornim sistemom, listama kandidata, glasanjem, jedinicama, broju mandata, posebnim mandatima, izbornim pragom, metodama raspodele mandata kao i rodnom kvotom. Sve prikazane informacije u tabelama su zasnovane na javnim podacima CIK-a.

	SKUPŠTINA KOSOVA 2001.	SKUPŠTINA KOSOVA 2004.	SKUPŠTINA KOSOVA 2007.	SKUPŠTINA KOSOVA 2010.	SKUPŠTINA KOSOVA 2014.	SKUPŠTINA KOSOVA 2017.
Izborni sistem	Proporcionalna zastupljenost					
Lista kandidata	Zatvorena	Zatvorena	Otvorena	Otvorena	Otvorena	Otvorena
Glasanje za	Samo za subjekta	Samo za subjekta	Subjekta i do 10 kandidata	Subjekta i do 5 kandidata	Subjekta i do 5 kandidata	Subjekta i do 5 kandidata
Jedinica	Jedna jedinica					
Ukupno mesta	120	120	120	120	120	120
Posebna mesta	20 rezervisana	20 rezervisana	20 rezervisana	20 rezervisana	20 garantovana	20 garantovana
Prag	-	-	5%	5%	5%	5%
Metoda podele mesta	Najveći koeficijent (Sainte- Laguë)					
Rodna kvota	30%	30%	30%	30%	30%	30%

Tabela 1. Pregled elemenata izbornog sistema za izbore za Skupštinu Kosova za period 2000-2017³

3 Centralna izborna komisija. "Izbori na Kosovu 2000 – 2014". Priština: 2017.

(D) (D)

U gore navedenoj tabeli, navedene su karakteristike izbornog sistema na izborima za Skupštinu Kosova za šest godina koliko su organizovane, odnosno za godine: 2001, 2004, 2007, 2010, 2014 i 2017. Izborni model koji je primenjen u svim ovim izborima je proporcionalni sistem.

S druge strane lista kandidata je podlegla promenama i iz opcije zatvorenih lista prešlo se na otvorene liste 2007. godine. Promene su pogodile i način glasanja, koji je bio predmet promena još dva puta.

Na izborima iz 2001. godine i onim iz 2004. godine glasalo se samo za političke subjekte, dok 2007. godine glasalo se za subjekta i 10 njegovih kandidata. Opet 2010. godine došlo je do promene. Biračima je pružena mogućnost da glasaju za subjekta i maksimalno do pet njegovih

kandidata. Ovaj model je primenjen na izborima iz 2013. godine, a takođe i na poslednjim izborima, 2017. godine.

Kada smo kod izbornih jedinica, svi izbori za Skupštinu Kosova su organizovani u jednoj izbornoj jedinici. Takođe i broj mesta u Skupštini ostaje nepromenjen od 2001. godine, koji je i prema važećem zakonodavstvu 120. Broj posebnih mesta takođe nije promenjen i od tada je ostao 20.

Druga promena koja nastaje 2007. godine je primena izbornog praga od 5 odsto, koji je korišćen 2010, 2013 i 2017. godine. Model podele mesta je uvek primenjen prema najvećem koeficijentu (**Sainte-Laguë**). S druge strane, rodna kvota je smanjena za 3 odsto od 2007. godine, dok je u narednim izborima bila 30 odsto.

	SKUPŠTINA OPŠTINE 2000.	SKUPŠTINA OPŠTINE 2002.	SKUPŠTINA OPŠTINE 2007.	SKUPŠTINA OPŠTINE 2009.	SKUPŠTINA OPŠTINE 2013.	SKUPŠTINA OPŠTINE 2017.
Izborni sistem	Proporcionalna zastupljenost					
Lista kandidata	Otvorena	Zatvorena	Otvorena	Otvorena	Otvorena	Otvorena
Glasanje za:	Subjekta i samo jednog kandidata	Samo subjekta	Subjekta i do 10 kandidata	Subjekta i samo jednog kandidata	Subjekta i samo jednog kandidata	Subjekta i samo jednog kandidata
Jedinice (svaka opština smatra se jednom izbornom jedinicom)	30	30	30	36	38	38
Ukupno mesta	920	920	920	1,021	994	994
Posebna mesta	N/Z	N/Z	N/Z	N/Z	N/Z	N/Z
Prag	-	-	-	-	-	-
Metoda podele mesta	Najveći koeficijent (Sainte- Laguë)					
Rodna kvota	30%	30%	30%	30%	30%	30%

Tabela 2. Pregled elemenata izbornog sistema za izbore za skupštine opština za period 2000-2017⁴

4 Centralna izborna komisija. "Izbori na Kosovu 2000 – 2014". Priština: 2017.

(D)

U drugoj tabeli, navedene su karakteristike izbornog sistema na izborima za skupštine opština za šest godina koliko su organizovane, odnosno za godine: 2000, 2002, 2007, 2009, 2013 i 2017. i na ovim izborima korišćen je proporcionalni sistem koji je primenjen od prvih posleratnih izbora 2000. godine. S druge strane liste kandidata su otvorene u izborima 2007. godine i nastavljaju da budu iste.

Način glasanja je jedan od elemenata koji je najviše podlegao promenama na lokalnim izborima. Na izborima 2000. godine birači su mogli da glasaju za subjekta i samo jednog kandidata, 2002. godine mogli su da glasaju samo za subjekat a 2007. godine osim za subjekta mogli su da glasaju do 10 kandidata. Od 2009. godine kosovski birači su mogli da glasaju za političkog subjekta i samo jednog kandidata.

Kad smo kod izbornih jedinica, one su takođe podlegle promenama. U 2000, 2002. i 2007. godini Kosovo je bilo podeljeno u 30 izbornih jedinica za lokalne izbore. U 2009. godini bilo je 36 jedinica dok u 2013. godini bilo je 38 izbornih jedinica. Broj mesta u opštinskim skupštinama je u skladu sa zakonodavstvom takođe je tokom godina podleglo promenama. Do 2009. godine bilo je ukupno 920 mesta, dok se 2009. godine broj povećao na 1,021 mesta. Ovaj broj je ponovo išao u pravcu smanjenja 2013. godine, kada je bilo 994 mesta. I na izborima 2017. godine bilo je 994 mesta. Jedna promena koja je nastala 2013. godine

je početak primene sistema posebnih mesta po prvi put na lokalnim izborima, uključujući po 20 mesta. Tako nešto se primenjivalo takođe i 2017. godine. Element izbornog praga nije nijednom primenjen na ovu vrstu izbora. Metoda podele mesta uvek je primenjena prema najvećem koeficijentu (**Sainte-Laguë**).

U trećoj tabeli navedene su karakteristike izbornog sistema na izborima za predsednike opština za četiri godine koliko su organizovane, odnosno za godine: 2007, 2009, 2013 i 2017. Svi ovi izbori su održani prema pluralističkim/većinskim izbornim sistemom.

S druge strane lista kandidata je bila otvorena 2007. godine, dok od 2009. godine ovaj elemenat se više ne primenjuje. Glasanje je svaki put bilo samo za jednog kandidata, dok su jedinice podlegle promenama slično kao izbori za opštinske skupštine.

Kosovo je 2007. godine bilo podeljeno u 37 izbornih jedinica, 2009. godine bilo je 36 jedinica, dok 2013. i 2017. godine bilo je 38 izbornih jedinica. Kako broj jedinica tako je i broj mesta podlegao promenama u skladu sa zakonodavstvom. S druge strane, posebna mesta, izborni prag i rodna kvota nisu nijednom primenjene na izborima za predsednike opština.

Na svim izborima primenjen je izborni sistem sa dva kruga (dvokružni /drugi krug).

	PREDSEDNIK OPŠTINE 2007.	PREDSEDNIK OPŠTINE 2009.	PREDSEDNIK OPŠTINE 2013.	PREDSEDNIK OPŠTINE 2017.
Izborni sistem	Pluralistički/ Većinski	Pluralistički/ Većinski	Pluralistički/ Većinski	Pluralistički/ Većinski
Lista kandidata	Otvorena	N/Z	N/Z	N/Z
Glasanje za:	Samo jednog kandidata	Samo jednog kandidata	Samo jednog kandidata	Samo jednog kandidata
Opštine	30	36	38	38
Ukupni broj mesta	30	36	38	38
Posebna mesta	N/Z	N/Z	N/Z	N/Z
Prag	N/Z	N/Z	N/Z	N/Z
Metoda podele mesta	Sistem sa dva kruga (drugi krug)			
Rodna kvota	N/Z	N/Z	N/Z	N/Z

Tabela 3. Pregled elemenata izbornog sistema za izbore za predsednike opština za period 2000-2017⁵

5 Isto tu.

(D)

1.2 Preferencije političkih subjekata za izborni sistem Kosova (2018)

Inicijative za reformu izbornog sistema bile su neretke u posleratnoj kosovskoj političkoj istoriji. Međutim, na osnovu rezultata koje su donele dosadašnje inicijative za izbornu reformu, može se zaključiti da je postojao veliki nedostatak volje političkog spektra za okončanje ovog procesa. U vezi sa ovim, izuzetak su slučajevi kada se jedan takav proces pokreće od međunarodne zajednice. Tome se dodaje i činjenica da su stavovi i preferencije političkih subjekata o tome kako treba da izgleda izborni sistem Kosova, uglavnom nisu približni.

U okviru projekta „Svaki glas je važan!“, Kosovski demokratski institut (KDI) je izradio jedan upitnik⁶ putem kojeg su ispitani politički subjekti o njihovim preferencijama za odredene elemente izbornog sistema. Vredi napomenuti da tokom realizacije intervjua sa političkim subjektima, tokom jula i avgusta meseca, evidentirano je suprostavljanje stavova političkih subjekata u vlasti i opozicionih subjekata, o tome da li treba da se ide na privremene izbore sa postojećim sistemom. Dok su politički subjekti koji su na vlasti tražili da se izborna reforma okonča unutar ovog mandata, dakle do kraja 2021. godine, opozicioni subjekti odbijaju da budu deo procesa izborne reforme, uz obrazloženje da uz takve procese Vlada želi da dobije dodatno vreme da bi izbegla izbore, kao što se desilo u ranijim slučajevima. Prema njima, izborna reforma treba da bude prioritet narednog saziva, nakon održavanja privremenih parlamentarnih izbora.

Prema odgovorima koji su dali politički subjekti⁷, prikazani u sledećoj tabeli, može se zaključiti da, osim Alijanse za Budućnost Kosova, skoro svi politički subjekti preferiraju da Kosovo zadrži proporcionalni izborni sistem. Politički subjekti imaju iste preferencije i u vezi sa izbornim listama, koji, prema njima, treba i ubuduće da budu otvorene⁸.

U ovom pravcu, postoje razlike samo u pogledu preferencijskog glasanja, odnosno broja kandidata, kojeg birači imaju pravo da glasaju na parlamentarnim izborima.

Što se tiče izbornih jedinica, postoje naglašene razlike u stavovima političkih subjekata, kako za broj jedinica i opravdanost, tako i na način njihovog određivanja. Pokret Samoopredeljenje i Socijaldemokratska Inicijativa preferiraju da Kosovo ostaje samo sa jednom izbornom jedinicom, jer, prema njima, Kosovo nema veliki površinu i veliki broj stanovnika. Prema njima, ovim modelom se garantuje i unitarni karakter države. Alijansa Novo Kosovo i Demokratska Partija, s druge strane, podržavaju ideju podele Kosova na sedam izbornih jedinica, prema trenutnoj administrativnoj podeli sudova, ili direkcija Policije Kosova. S druge strane, prema Alijansi za Budućnost Kosova, Kosovo treba da bude podeljeno na šest izbornih jedinica.

Razlike u preferencijama političkih subjekata, postoje i u pogledu izbornog praga koji treba da se primenjuje za izbore centralnog nivoa. Jedina saglasnost u ovom pravcu, je da uglavnom većina političkih subjekata ocenjuju da treba imati kategorizaciju kvote, u zavisnosti od toga da li se kandiduje na parlamentarnim izborima kao koalicija, politička stranka ili nezavisni kandidat. Alijansa za Budućnost Kosova je izjavila da preferira da izborni prag za koalicije bude 7 odsto, za političke stranke 5 odsto, dok za nezavisne kandidate 2 odsto.

Skoru istu kategorizaciju preferira i Pokret Samoopredeljenje, sa jedinom razlikom kod kvote za nezavisne kandidate, koja prema njima treba da bude 2.5 odsto. Alijansa Novo Kosovo je izjavila da preferira smanjenje i kategorizaciju izbornog praga. Prema njima, izborni prag od 5 odsto treba da važi samo za koalicije, za političke stranke treba da važi izborni prag od 3 odsto, dok za nezavisne kandidate treba postojati prag od 1 do 2 odsto. S druge strane, Demokratska Partija Kosova je izjavila da treba povećati izborni prag za koalicije, dok prag za nezavisne kandidate treba smanjiti, ne navodeći koliko treba da bude taj procenat. Prema njima, u slučaju podele Kosova na više jedinica, treba postojati prirodni

⁶ Za više detalja, vidi Aneks I ovog rada.

⁷ Politički subjekti Demokratski Savez Kosova (LDK), Socijaldemokratska Partija (PSD) i Alternativa nisu odgovorili na pitanja ovog upitnika.

⁸ Prema Socijaldemokratskoj Inicijativi, glas za jedan politički subjekat treba da znači automatski glas za nosioca liste, isto kao za izbore na lokalnom nivou.

	AAK	AKR	LVV	NISMA SD	PDK
IZBORNI SISTEM	↗ Kombinovani	⇒ Proporcionalni	⇒ Proporcionalni	⇒ Proporcionalni	⇒ Proporcionalni
IZBORNE JEDINICE	6	7	1	1	7
IZBORNE LISTE	📖 Otvorene	📖 Otvorene	📖 Otvorene	📖 Otvorene Glas za politički subjekat treba da podrazumeva i glas za nosioca liste	📖 Otvorene
IZBORNI PRAG					
Koalicije	7%	5%	7%	3%	Treba povećati (sa jednom jedinicom)
Političke stranke	5%	3%	5%	3%	Prirodnji prag (podeljena u sedam jedinica)
Nezavisni kandidati	2%	1-2%	2.5%	3%	Treba smanjiti (sa jednom jedinicom)
IZBOR PREDSEDNIKA	Direktno od naroda	Direktno od naroda	Od Skupštine Kosova	Od Skupštine Kosova	-
ZAGARANTOVANA MESTA ZA ZAJEDNICE	Ne	Samo 10 mesta na osnovu proporcionalnog procenta stanovništva za svaku zajednicu	Ne	Da	-
PREFERENCIJALNI GLAS	Do 2	Do 5	Do 5	3 do 5	1 ili do 10 (u zavisnosti od broja izbornih jedinica)
GLASANJE IZ INOSTRANSTVA	Da	Da (samo za izbore na centralnom nivou)	Da	Da	Da (ne putem pošte)
USLOVNO GLASANJE	Da	Da (samo za izbore na centralnom nivou)	Da	Ne	Ne
REVIZIJA POLITIČKIH FINANSIJA	Nezavisni revizori	Nezavisni revizori ili iz Nacionalne kancelarije za reviziju	Nacionalna kancelarija za reviziju ili Agencija protiv korupcije	Nacionalna kancelarija za reviziju	Nezavisni revizori pod nadzorom CIK-a
RODNA KVOTA	30%	30%	30%	30%	30%
DIZAJN GLASAČKOG LICA	↔ Treba menjati	↔ Treba menjati	↔ Treba menjati	↔ Treba menjati	↔ Treba menjati

Tabela 4. Preferencije političkih subjekata u vezi sa elementima izbornog sistema.

prag za sve subjekte koji se takmiče na parlamentarnim izborima.

Za razliku od drugih subjekata, koji preferiraju da bude kategorizacije izbornog praga, preferencija Socijaldemokratske Inicijative je da bude 3 odsto za sve političke subjekte koji se kandiduju na izborima, bilo da su to koalicije, političke stranke ili nezavisni kandidati.

Način izbora predsednika Kosova je jedno od pitanja o kojoj postoje suštinske razlike. Alijansa Novo Kosovo, koja je ovo pitanje imala kao glavni deo političkog programa i stava, jeste stranka koja je najviše insistirala da se predsednik Kosova bira direktno od strane gradana,

sa obrazloženjem da samo na taj način on može stvarno zastupati jedinstvo kosovskog naroda i neće biti deo krajnje političkih dogovora, kao što se dešavalo do sada. Sličan stav o načinu izbora predsednika Kosova imala je i Alijansa za Budućnost Kosova.

S druge strane, Pokret Samoopredeljenje i Socijaldemokratska Inicijativa ocenjuju da predsednik Kosova treba da i dalje bude izabran od strane Skupštine Kosova, uzimajući u obzir političko-pravno uređenje zemlje, kao parlamentarna republika. Prema ovim subjektima, aktuelni način izbora predsednika garantuje da izvršna vlast neće biti koncentrisana u rukama jednog čoveka, s obzirom da direktnim izborom

predsednika Kosova, neizbežno će biti otvorene diskusije i o povećanju nadležnosti predsednika, ili o ponovnom utvrđivanju političkog uređenja Kosova, kao zemlja sa polupredsedničkim sistemom.

S druge strane, za Demokratsku Partiju Kosova, pitanje načina izbora predsednika je povezano izričito sa nadležnostima, koje on ima trenutno. Shodno tome, ovaj subjekat traži ustavne promene, koje su trenutnoj situaciji, teško izvodljive.

Većina političkih subjekata su izjavili da uslovno glasanje treba još da se primenjuje, uprkos činjenici da ne postoji više situacija i razlog zbog koga je nametnut ovaj model. Alijansa za Budućnost Kosova, Alijansa Novo Kosovo i Pokret Samoopredeljenje preferiraju da se ovaj način glasanja primeni u buduće, dok Socijaldemokratska Inicijativa i Demokratska Partija Kosova, izjavili su da, s obzirom na probleme koji su se pojavili na prošlim izbornim procesima, trebalo bi ukinuti uslovno glasanje. Prema Demokratskoj Partiji Kosova, kako bi se konačno ukinulo uslovno glasanje, trebalo bi prethodno očistiti birački spisak, ispraviti adrese stanovanja, i niz drugih radnji, putem kojih se građanima garantuje pravo glasa, što bliže njihovom prebivalištu. Dok za glasanje iz inostranstva, već postoji potpuni konsenzus između glavnih političkih subjekata, koji kao element izbornog sistema, treba da se i ubuduće primenjuje tokom narednih izbornih ciklusa.

Primena rodne kvote od 30 odsto i promena dizajna glasačkog listića, su dve teme za koje postoji puna saglasnost između svih političkih subjekata koji su odgovorili na pitanja upitnika o preferencijama političkih subjekata za elemente izbornog sistema.

1.3 Izborni sistemi zemalja regiona

Uprkos činjenici da sve zemlje zapadnog Balkana imaju sličan sistem državnog uređenja, njihovi izborni sistemi se u suštini razlikuju po nekim ključnim elementima, kao što su: izborne liste, izborne jedinice i izborni prag. U ovom odeljku će se opisati izborni sistemi država zapadnog Balkana, za izbore centralnog nivoa, kao i biće predstavljene tabelarno glavne karakteristike njihovih izbornih sistema.

Zajednička tačka svih zemalja zapadnog Balkana po pitanju izbornog sistema je proporcionalni sistem glasanja. Kosovo i Bosna i Hercegovina su jedine države Zapadnog Balkana koje imaju otvorene izborne liste dok je glasanje preferencijalno, gde glasači mogu da biraju do pet kandidata pomenutog subjekta. Crna Gora, Makedonija, Srbija i Albanija primenjuju sistem sa zatvorenim listama.

Što se tiče zonskog regulisanja, Kosovo ima jednu izbornu jedinicu, kao i Crna Gora i Srbija. Najveći broj izbornih jedinica, iz zemalja zapadnog Balkana, ima Albanija, sa ukupno 12 izbornih jedinica. Nakon Albanije sledi Bosna i Hercegovina sa 9 izbornih jedinica i Makedonija sa 7 izbornih jedinica, od kojih je jedna jedinica isključivo posvećena dijaspori, koja ima tri zagarantovana mesta u Skupštini Makedonije, Sobranju Vredi pomenuti da Bosna i Hercegovina ima najkomplikovaniji izborni sistem među drugim zemljama ovog regiona. Ovo je kao rezultat samog unutrašnjeg državnog organizovanja ove države, i podele po mnogim jedinicama i etničkim distrikтima.

Izborni prag je jedan od elemenata izbornog sistema na osnovu kog postoji podela država. Jedna grupa država, gde spada Bosna i Hercegovina i Crna Gora⁹, primenjuju izborni prag od 3 odsto. Dok, druga grupa država, gde spada: Kosovo, Makedonija i Srbija, primenjuju izborni prag od 5 odsto.

---

⁹ Crna Gora, uprkos kvoto od 3 odsto na centralnom nivou, primenjuje niže kvote za manjinske grupe. Za etničke grupe koje predstavljaju najmanje 15 odsto stanovništva, primenjuje se kvota od 0.7 odsto. Dok hrvatska manjina, ukoliko ne uspe da prelazi kvotu od 0.7 odsto, onda se njima pruža jedno mesto, u situaciji kada su dobili najmanje 0.35 odsto opšteg broja važećih glasova.

Makedonija i Srbija primenjuju niže kvote za političke subjekte koji se izjašnjavaju da predstavljaju jednu etničku manjinu. Kosovo ima viši standard obuhvatanja manjina u odlučivanju, obzirom da zagarantovana mesta za manjinske zajednice¹⁰. Dok, Albanija primenjuje

kategorizovane izborne pragove, obzirom da se za političke partije koje se takmiče same na izborima primenjuje prag od 3 odsto, dok za koalicije od dve ili više partija, prag od 5 odsto.

Država	Sistem glasanja	Izborne liste	Izborne jedinice	Izborni prag
Bosna i Hercegovina	Proporcionalan	<i>Otvorene liste (Preferencijsko glasanje)</i>	9	3%
Kosovo	Proporcionalan	<i>Otvorene liste (Preferencijsko glasanje)</i>	1	5%
Crna Gora	Proporcionalan	Zatvorene liste	1	3%
Makedonija	Proporcionalan	Zatvorene liste +1 (za dijasporu)	6	5%
Srbija	Proporcionalan	Zatvorene liste	1	5%
Albanija	Proporcionalan	Zatvorene liste	12	3% za političke partije 5% za koalicije

Tabela 5. Izborni sistemi država zapadnog Balkana

10 Prema zakonodavstvu na Kosovu, manjinska zajednica ima garantovanih 20 mesta u Skupštini Kosova. Ova mesta se dobijaju od subjekata koji su dobili najviše glasova, primenjivanjem metode D'Hondt.

NEVAŽEĆI GLASOVI

19 2.1 Nevažeći glasački listići na izborima na Kosovu 2009-2017: Raspodela i njihova priroda

27 2.2. Rasprostranjenost nevažećih glasova u Evropi

2. NEVAŽEĆI GLASOVI

2.1 Nevažeći glasački listići na izborima na Kosovu 2009-2017: Raspodela i njihova priroda

Od proglašenja nezavisnosti Kosova 2008. godine, na Kosovu su šest puta organizovani izbori. Od kojih, tri puta na centralnom nivou, dok su preostala bila na lokalnom nivou.

Pojava velikog broja nevažećih glasova evidentirana je kao jedan od najnegativnijih elemenata izbornih procesa. Shodno tome, ona je neretko uticala na ugrožavanje integriteta celokupnog procesa, kao rezultat tvrdnji za namerne manipulacije. Ukoliko se u obzir uzimaju rezultati poslednjih opštih izbora, i uporedi se sa drugim zemljama Evrope, onda proizlazi da se Kosovo rangira na petom mestu prema najvećem procentu nevažećih glasačkih listića.

Na osnovu statistike u vezi sa nevažećim glasovima, može se konstatovati da njihovi trendovi pokazuju da je koncentracija nevažećih glasova znatno veća na lokalnim izborima, posebno na izborima za skupštine opština. Ukoliko pogledate izborne procese nakon proglašenja nezavisnosti, period tokom kojeg su održani šest puta izborni procesi, od kojih tri centralnog nivoa i tri lokalnog nivoa. Prosек nevažećih glasova za tri izborna kruga opštih izbora je oko 4.5 odsto, za lokalne izbore, odnosno za skupštine opština oko 8 odsto, i za izbore za predsednika opština 1.7 odsto.

Prvi izbori koji su organizovani na Kosovu nakon 2008. godine, bili su izbori lokalnog nivoa u 2009. godini. Na ovim izborima, na kojima je učestvovalo oko 700 hiljada glasača, oko 65 hiljada glasova je proglašeno nevažećim, od kojih su 53,083 (7.6 odsto) bili nevažeći glasački listići za skupštine opštine, dok 10,990 (1.5 odsto) bili su glasački listići za predsednike opština.

Nakon ovih izbora, 2010. godine su organizovani prevremeni parlamentarni izbori na kojima je 29,217 glasačkih listića, ili 3.95 odsto opštег broja glasačkih listića proglašeno nevažećim.

Na lokalnim izborima 2013. godine zabeležen je najveći broj nevažećih glasačkih listića. U poređenju sa prošlim izborima lokalnog nivoa, bilo je porasta od više od 20 hiljada nevažećih glasačkih listića. Na ovim izborima je evidentirano 70,782 nevažećih glasačkih listića samo u okviru glasačkih listića za skupštine opštine, koji je kao opšti broj veći nego svi nevažeći glasački listići na lokalnim izborima 2009. godine. Preko 15 hiljada glasačkih listića za izbore za predsednika opština, proglašeni su takođe nevažećim na ovim izborima.

Uzimajući u obzir tako veliki broj nevažećih glasačkih listića, Centralna Izborna Komisija je zatražila od posebne Komisije istraživanje prirode nevalidnosti ovih glasačkih listića¹¹.

Ova Komisija je za uzorak izabrala 100 glasačkih kutija, analizirajući ukupno 5,846 nevažećih glasačkih listića. Prema rezultatima ove analize, po prirodi njihove nevalidnosti, glasački listići se mogu podeliti u sledeće grupe¹²:

- Glasački listići u kojima nije označen politički subjekat, već samo kandidat (80.75 odsto);
- Glasački listići u kojima je označeno više od jednog političkog subjekta (9.26 odsto);
- Važeći glasački listići, ali koji su proglašeni nevažećim od strane Biračkih odbora (3.97 odsto);
- Glasački listići koji su namerno oštećeni (3.63 odsto);
- Nepotpunjeni glasački listići (1.95 odsto).

11 Centralna Izborna Komisija. „Istraživanje i analiziranje nevažećih glasačkih listića za izbore za skupštinu opštine 2013“. Priština: 2014. Str. 2. Za više, pogledajte: http://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/02/Raporti-i-hetimit-te-flv-2013_al.pdf

12 Isto, str. 3

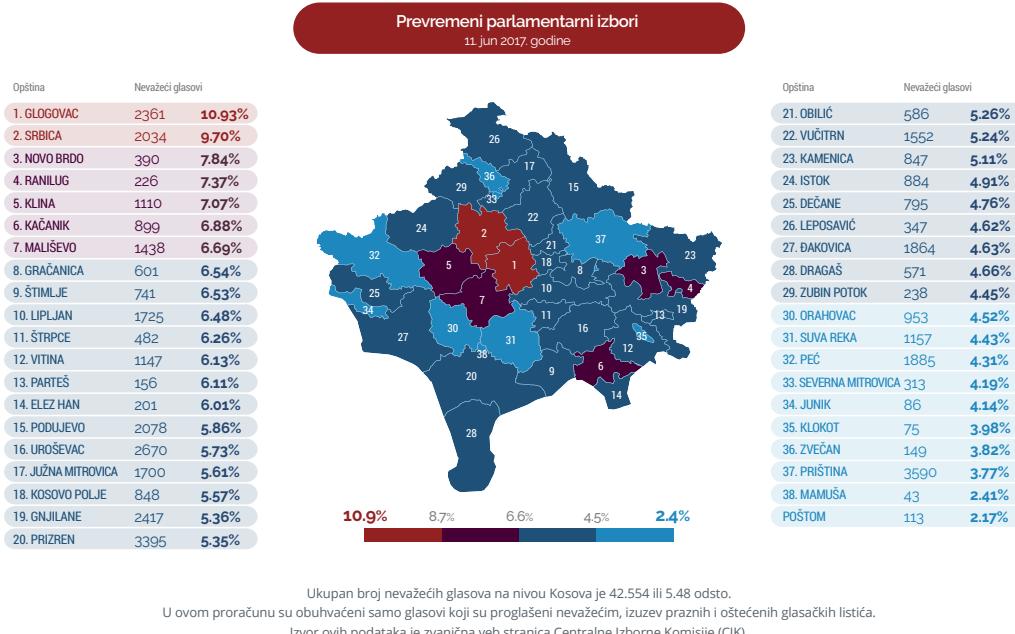

Trend i sličan broj nevažećih glasačkih listića, odnosno oko hiljadu nevažećih glasačkih listića više nego na opštim izborima 2010. godine, bili su evidentirani i na, ponovo, prevremenim, parlamentarnim izborima 2014. godine. Uprkos mnogim preporukama u vezi sa poboljšanjem stanja po pitanju nevažećih glasova, i na ovim izborima 30,647 glasačkih listića, ili oko 4 odsto ukupnog broja glasačkih listića, proglašeno je nevažećim. Prema prirodi nevalidnosti, nevažeći glasački listići sa izbora 2014. godine su kao u nastavku¹³:

- 1) Glasački listići na kojima je označen kandidat, ali nije označen politički subjekat – 45.83 odsto;
- 2) Glasački listići na kojima je označeno više od jednog političkog subjekta – 42.72 odsto;
- 3) Glasački listići koji su namerno oštećeni – 6.85 odsto;
- 4) Nepotpunjeni glasački listići – 2.97 odsto;
- 5) Nepečatirani glasački listići – 0.9 odsto;
- 6) Važeći glasački listići, ali koji su proglašeni nevažećim od strane Biračkih odbora – 0.73 odsto.

Godina 2017. je godina u kojoj su održani izbori centralnog i lokalnog nivoa, iako samo poslednje pomenuti prema redovnom zakonskom roku. Na prevremenim parlamentarnim izborima održanim 11. juna, procenat nevažećih glasačkih listića je po prvi put, uslovno rečeno, prošao izborni prag dostižući cifru od 5.48 odsto. Ovaj procenat nevažećih glasačkih listića je najveći koji je zabeležen na opštim parlamentarnim izborima. U poređenju sa opštim izborima 2013. godine kada je broj nevažećih glasačkih listića dostigao blizu 30 hiljada istih, na izborima 2017. godine ovaj broj je porastao za više od 10 hiljada, dostigavši na ukupno 42,554 nevažećih glasačkih listića na celom Kosovu.

Dok smo na lokalnim izborima održanim oktobra 2017. godine imali blagi pad broja, odnosno procenata nevažećih glasačkih listića, kako u okviru glasačkih listića za skupštine opštine, tako i za one za izbor predsednika opština. 66,151 nevažećih glasačkih listića za skupštine opštine i 13,184 glasačkih listića za predsednike opština, je bilans glasačkih listića tokom izbora 22. oktobra.

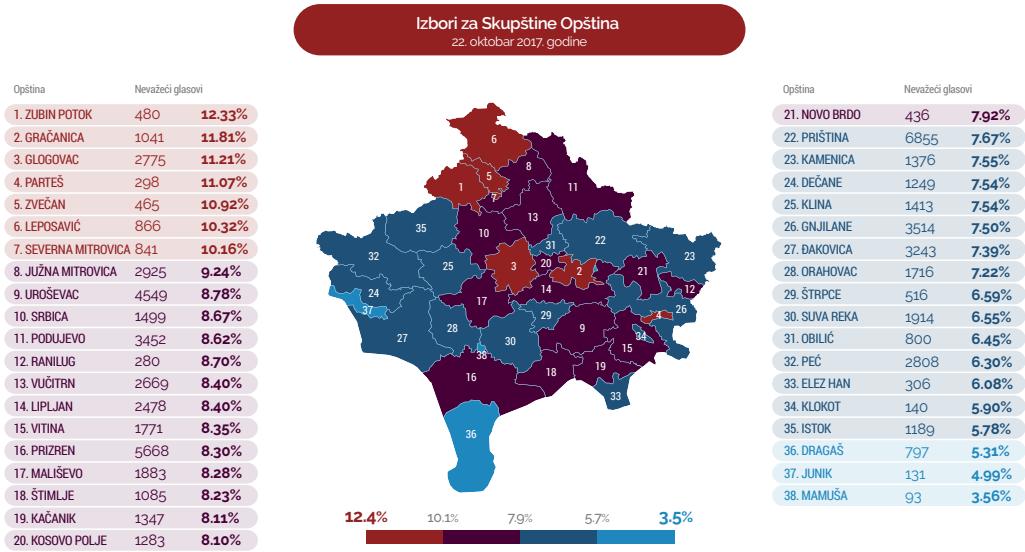
Slika 1. Rasprostranjenost nevažećih glasova na poslednjim parlamentarnim izborima 2017. godine na Kosovu

13 Centralna Izorna Komisija. „Istraživanje i analiziranje nevažećih glasačkih listića za izbore za Skupštinu Kosova 2014“. Priština: 2015. Str. 5. Za više, pogledajte: http://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/02/Raporti-i-hetimit-te-flv-2014_al-1.pdf

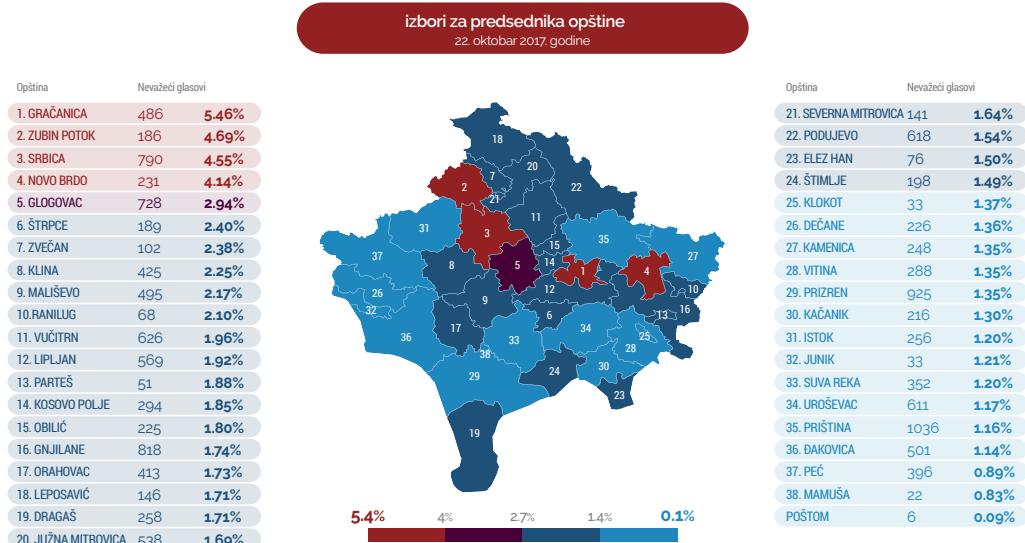

Ukoliko se ove statistike uporede sa lokalnim izborima 2013. godine, nevažeći glasački listići za skupštine opština su zabeležili pad od 4,361 glasova, kao i za izbor predsednika, koji su beležili pad od 1,668 glasova.

Ukupan broj nevažećih glasova na nivou Kosova je 66.151 ili 7.98 odsto.
U ovom proračunu su obuhvaćeni samo glasovi koji su proglašeni nevažećim, izuzev praznih i oštećenih glasačkih listića.
Izvor ovih podataka je zvanična web stranica Centralne Izborne Komisije (CIK).

Slika 2. Rasprostranjenost nevažećih glasova na poslednjim lokalnim izborima za Skupštine Opštine na Kosovu

Ukupan broj nevažećih glasova na nivou Kosova je 13.814 ili 1.66 odsto.
U ovom proračunu su obuhvaćeni samo glasovi koji su proglašeni nevažećim, izuzev praznih i oštećenih glasačkih listića.
Izvor ovih podataka je zvanična web stranica Centralne Izborne Komisije (CIK).

Slika 3. Rasprostranjenost nevažećih glasova na poslednjim lokalnim izborima za predsednike opština na Kosovu

2.1.1 Rasprostranjenost nevažećih glasova na opštim izborima, po opština

Prosek nevažećih glasačkih listića na nivou zemlje, za opšte izbore održane nakon nezavisnosti su oko 4.5 odsto. Procenat varira po opština, od izbora do izbora..

Podeljene po opština, na opštim izborima 2017. godine, pet opštine sa najvećim procentom glasova u odnosu na broj glasača su: Glogovac sa 10.9 odsto, Srbica sa 9.7 odsto, Novo Brdo sa 7.8 odsto, Raničevac sa 7.4 odsto i Klina sa 7.1 odsto. Dok, opštine sa najnižim procentom nevažećih glasova na ovim izborima su: Mamuša sa 2.4 odsto, Priština sa 3.8 odsto, Zvečan sa 3.8 odsto, Klokot sa 4 odsto i Junik sa 4.1 odsto.

Na izborima 2014. godine, sa najvećim procentom nevažećih glasova predvodi Elez Han sa 7.6 odsto, zatim Raničevac sa 6.8 odsto, Štrpc sa 6.5 odsto, Štimlje sa 6.3 odsto i Parteš sa 5.9 odsto. Rangiranje opština sa najnižim procentom nevažećih glasova ostaje gotovo isto. Najniži procenat od 2.5 odsto ima ponovo Mamuša. Zatim, sledi Zvečan sa 2.7 odsto, Priština sa 2.8 odsto, Junik sa 3 odsto i Dragaš sa 3.2 odsto.

U 2010. godini, kada su održani prvi parlamentarni izbori nakon proglašenja nezavisnosti, koji su osporavani zbog nepravilnosti toku, kao slučajno smo imali broj, odnosno najniži procenat nevažećih glasova. Opština u kojoj je zabeležen najviši procenat nevažećih glasova je Raničevac sa 8 odsto. Nakon ove opštine, Klokot (7.5 odsto), Mamuša (6.8 odsto), Srbica (5.9 odsto) i Mitrovica (5.7 odsto) su opštine koje zaključuju listu pet opština sa najviše nevažećih glasova. Sa druge strane, opština sa najmanje nevažećih glasačkih listića na izborima 2010. godine je Zvečan, opština u kojoj nije identifikovan nijedan nevažeći glasački listić. Ovo je uglavnom rezultat bojkota izbora i učešća u minimalnom broju (ukupno 158 glasača) tamošnjeg stanovništva. Pored Zvečana, druge opštine sa najmanje nevažećih glasova su Istok sa 2.6 odsto, Zubin Potok sa 3 odsto, Štrpc sa 3 odsto i Priština sa 3 odsto takođe.

Potpuno rangiranje opština, kao i rasprostranjenost nevažećih glasačkih listića za opšte izbore, u svakoj od opština, možete pronaći u sledećoj tabeli:

2.1.2 Rasprostranjenost nevažećih glasova na lokalnim izborima za skupštine opština, po opština

Kao što je gore navedeno, izbori na lokalnom nivou, odnosno izbori za skupštine opština, jesu izbori na kojima je do sada zabeležen najveći broj nevažećih glasačkih listića. Prema izveštajima o reviziji glasačkih listića od strane CIK-a, među glavnim razlozima koji vode ka povećanju broja nevažećih glasačkih listića u odnosu na glasačke listice za opšte izbore, je nedostatak edukativnih kampanja o informisanju i edukaciji. Međutim, po prirodi nevalidnosti glasačkih listića, preko 80 odsto nevažećih glasačkih listića su proglašeni takvim kao rezultat označavanja kandidata ali ne i političkog subjekta. Stoga može se reći da je drugi suštinski faktor, značaj koju politički subjekti daju izboru za predsednika opštine, ostavljujući na stranu one za skupštine opština. Isto tako, i kampanje kandidata su uglavnom orijentisane na objavljuvanje broja kandidata, i često su zaobilazili način označavanja broja stranke. Prosečan broj nevažećih glasačkih listića tokom protekla tri izbora za skupštine opština bio je oko 8 odsto, dok za predsednika opština oko 1.7 odsto. Da bi imali jasniji pregled rasprostranjenosti nevažećih glasačkih listića, u ovom delu biće podeljena rasprostranjenost nevažećih glasačkih listića na izborima za skupštine opština i za predsednike opština.

Ako se izbori za skupštine opština gledaju po hronološkom redosledu njihovog održavanja od proglašenja nezavisnosti, onda izbori iz 2009. godine su izbori sa najmanjim brojem nevažećih glasačkih listića, kako po broju tako i po njihovom procentu. U ovim izborima, Uroševac je opština sa najvećim procentom nevažećih glasova, sa 11.4 odsto, dalje, Elez Han je druga opština prema visokom procentu, opština u kojoj je evidentirano 10.7 odsto nevažećih glasova. Nakon Elez Hana sledi Kosov Polje sa 10.6 odsto, Obilić sa 10.5 odsto i Kamenica sa 9.7 odsto nevažećih glasova. S druge strane, od pet opština sa najmanjim procentom nevažećih glasačkih listića, četiri su opštine sa srpskom većinom, u kojima vredi napomenuti da su u to vreme bili bojkotovani izbori, što je direktno uticalo i na tako mali broj glasačkih listića. U Zvečanu samo 1 od ukupno 38 glasačkih listića, bio je nevažeći, što je u procentima 2.6 odsto. Slično i u Leposaviću. Evidentirano je samo 4 nevažećih glasačkih listića, ili 3.4 odsto. Nakon ove dve opštine rangiraju se Novo Brdo sa 3.5 i Raničevac sa 3.9 odsto. S druge strane,

Slika 4. Rasprostranjenost nevažećih glasova za opšte izbore na Kosovu, prema opštinama

Slika 5. Rasprostranjenost nevažećih glasova za izbore za skupštine opština na Kosovu, po opštinama

opština se albanskom većinom koja ima najmanji broj nevažećih glasačkih listića je Srbica sa samo 3.9 odsto nevažećih glasačkih listića.

Najveći procenat nevažećih glasačkih listića ikada je iz lokalnih izbora 2013. godine, odnosno izbora za skupštine opština, u kojima je bilo 70 hiljada glasačkih listića, ili 8.5 odsto svih glasačkih listića proglašeno je nevažećim.

Glogovac je opština sa najvećim procentom nevažećih glasačkih listića (11.6 odsto). Nakon Glogovca rangirani su Vučitrn (10.8 odsto), Uroševac (9.6 odsto), Vitina (9.6 odsto) i Kačanik (9.5 odsto). Dok, s druge strane, opštine sa najmanjim procentom nevažećih glasačkih listića su Mamuša (4.6 odsto), Elez Han (5.7 odsto), Ranilug (5.8 odsto) i Dragaš (6 odsto).

I na poslednjim izborima 2017. godine, kao i prošlim izborima, opštine sa srpskom većinom prednjače sa rasprostranjenosću najvećeg procenta nevažećih glasova. Tokom ovih izbora, procenat nevažećih glasova na nivou zemlje bio je oko 8 odsto, što predstavlja blagi pad, u odnosu na izbore iz 2013. godine. Četiri od pet opština sa najvećim procentom su opštine sa srpskom većinom. Na ovoj listi prednjači Zubin Potok sa 12.3 odsto, zatim sledi Gračanica sa 11.8 odsto, Glogovac sa 11.2 odsto, Parteš sa 11 odsto, kao i Zvečan sa 10.9 odsto. S druge strane, na kraju liste opština po procentu nevažećih glasačkih listića, rangiraju se Klokoč sa 5.9 odsto, Dragaš sa 5.3 odsto, Junik sa 5 odsto i Mamuša koja je opština sa najmanjim procentom nevažećih glasačkih listića, sa samo 3.6 odsto.

2.1.3 Rasprostranjenost nevažećih glasova na lokalnim izborima za predsednike opština, po opštinama

Za razliku od lokalnih izbora za skupštine opština, sa prosekom od oko 1.7 odsto, izbori za predsednike opština su izbori sa najmanjim brojem i procentom nevažećih glasačkih listića na Kosovu. Ako se ovome doda i činjenica da je značajan broj ovih glasačkih listića proglašen nevažećim jer su ih namerno poništili sami birači, onda se može zaključiti da je ovaj procenat na potpuno prihvatljivom nivou.

Na redovnim izborima za predsednike opština 2013. godine, zabeležen je najveći broj i procenat glasačkih

listića, sa preko 15 hiljada glasova, odnosno 1.8 odsto, u odnosu na izbore iz 2017. godine kada je evidentirano oko 14 hiljada nevažećih glasačkih listića, ili oko 1.6 odsto, i na izbore iz 2009. godine, kada je zabeležen najmanji broj glasačkih listića, konkretno oko 11 hiljada, ili oko 1.5 odsto.

Slično kao skoro na svim drugim izborima, i na poslednjim izborima za predsednike opština 2017. godine, opštine sa srpskom većinom kao i opštine iz regiona Drenice zabeležile su najveći procenat nevažećih glasačkih listića, za razliku od velikih opština, gde je evidentirano značajno manje nevažećih glasova, u odnosu na ukupni broj glasačkih listića. Opština sa najvećim procentom ovih glasačkih listića je Gračanica sa 5.5 odsto. Nakon Gračanice dolazi Zubin Potok sa 4.7 odsto, zatim Srbica sa 4.6 odsto, Novo Brdo sa 4.1 odsto i Glogovac sa 2.9 odsto. S druge strane, opština sa najmanjim brojem i procentom nevažećih glasova, kao i u drugim izborima je Mamuša sa samo 0.8 odsto nevažećih glasova. Nakon Mamuše dolazi Peć sa 0.9 odsto, Đakovica sa 1.1 odsto, Priština sa 1.2 odsto i Uroševac sa 1.8 odsto.

Sličan trend je zabeležen u nekim od ovih opština i tokom izbora 2013. godine. Na izborima iz ove godine opština Zvečan je imala najveći procenat nevažećih glasova, od 4.8 odsto. Obilić (3.7 odsto), Glogovac (3.3 odsto), Srbica (3.2 odsto) i Klokoč (3.2 odsto) zaključuju listu od pet opština sa najvećim procentom nevažećih glasačkih listića. Dok, za razliku od poslednjih izbora iz 2017. godine, gde su opštine sa najmanjim procentom bila uglavnom velike opštine, na izborima 2013. godine bile su manje opštine na najmanjim procentom, počev od Junika sa 0.7 odsto, Mamuše 0.8 odsto, Elez Hana sa 0.8 odsto, Mališeva sa 1 odsto i Štrpca sa 1 odsto.

Zvečan sa 13.2 odsto, Zubin Potok sa 5.8 odsto, Glogovac sa 5.3 odsto, Gračanica sa 3.6 odsto i Leposavić sa 2.7 odsto, su pet opština sa najvećim brojem nevažećih glasova na izborima za predsednike opština 2009. godine.

U međuvremenu, opštine se najmanjim procentom nevažećih glasačkih listića su: Klokoč (0.6 odsto), Mamuša (0.8 odsto), Istok (0.8 odsto), Đakovica (0.9 odsto) i Suva Reka (0.9 odsto). Kompletanu listu sa procentima nevažećih glasova je prikazana u nastavku:

Slika 6. Rasprostranjenost nevažećih glasova za izbore za predsednike opština na Kosovu, po opštinama

2.2. Rasprostranjenost nevažećih glasova u Evropi

Pojam nevažećih glasova nije koncentrisan u nekom određenom geografskom području ili nekom regionu u svetu. Iako u različitim srazmerama i prirodama, negde više a negde manje izražena, svaka država koja organizuje slobodne i poštene izbore, suočava se sa takvom pojmom. U ovom radu, prikazani su podaci o nevažećim glasovima, odnosno njihovom rasprostranjenosti na nivou evropskog kontinenta. Izračunati su nevažeći glasovi na poslednjim parlamentarnim izborima 37 država. Prosek nevažećih glasova na nivou ovih država je 2.5 odsto. Na ovoj listi, Kosovo se rangira kao peta država sa najvećim procentom nevažećih glasačkih listića na poslednjim parlamentarnim izborima.

Država sa najvećim procentom nevažećih glasova je Bosna i Hercegovina sa oko 9 odsto. Ovaj procenat je tako visok i pripisuje se uglavnom izuzetno komplikovanom sistemu glasanja, i glasanju na različitim nivoima za jedan dan. Da bi pružali jasnu sliku o složenosti izbornog sistema u Bosni i Hercegovini, u nastavku pružićemo nekoliko informacija o njoj. Prvenstveno, jedan od ključnih problema na izborima u Bosni i Hercegovini je da se biračima pruža veliki broj različitih glasačkih listića. To je iz razloga jer birači u Bosni i Hercegovini prvo uzimaju glasački listić za izbor članova predsedništva Bosne i Hercegovine, glasački listić, koji vredi napomenuti, da je različit za sve tri različite etničke grupe Bosne i Hercegovine. Dalje, glasa se za poslanike u parlamentu zemlje, i opet glasački listić nije isti za sve birače. Zatim, nastavlja se sa glasačkim listicima za parlamente oba entiteta¹⁴, koji imaju njihovog predsednika, potpredsednika, premijera, poslanike i službenike. Ako su birači stanovnici Federacije Bosne i Hercegovine, oni glasaju i za zastupnike za 'kantonske' parlamente, za svaki od 10 kantona.

Nakon Bosne, nalazi se Luksemburg sa 6.8 odsto. Dalje, Francuska je treća država po procentu nevažećih glasova, i država sa najvećim brojem glasačkih listića, odnosno oko 2.5 miliona njih. Među razlozima za tako veliki broj i procenat glasačkih listića u Francuskoj, uprkos činjenici da su izborne liste zatvorene, može se smatrati veliki broj izbornih jedinica (577 izborne jedinice), kao i njihova raspodela na francuskim teritorijama, ili u drugim kontinentima, gde je nizak nivo edukacije i informisanosti birača. Isto tako, drugi krucijalni element, koji je naveden nakon poslednjih izbora 2017. godine u Francuskoj, je ostavljanje glasačkih listića praznim kao oblik izražavanja nezadovoljstva, i optužbe određenih političkih stranaka da je jedan deo glasačkih listića namerno poništen od strane političkih protivnika¹⁵. Belgija je četvrta zemlja gde je evidentirano oko pola miliona nevažećih glasačkih listića, ili oko 5.7 odsto ukupnog broja glasačkih listića. S druge strane, država sa najmanjim procentom nevažećih glasačkih listića je Ujedinjeno Kraljevstvo, sa samo 0.23 odsto.

Među državama zapadnog Balkana, Bosna i Hercegovina i Kosovo ostaju države sa najvećim procentom nevažećih glasačkih listića. Nakon njih dolazi Makedonija sa oko 3.2 odsto, Srbija sa oko 2.9 odsto, Albanija sa oko 2 odsto, kao i Crna Gora sa samo odsto nevažećih glasačkih listića.

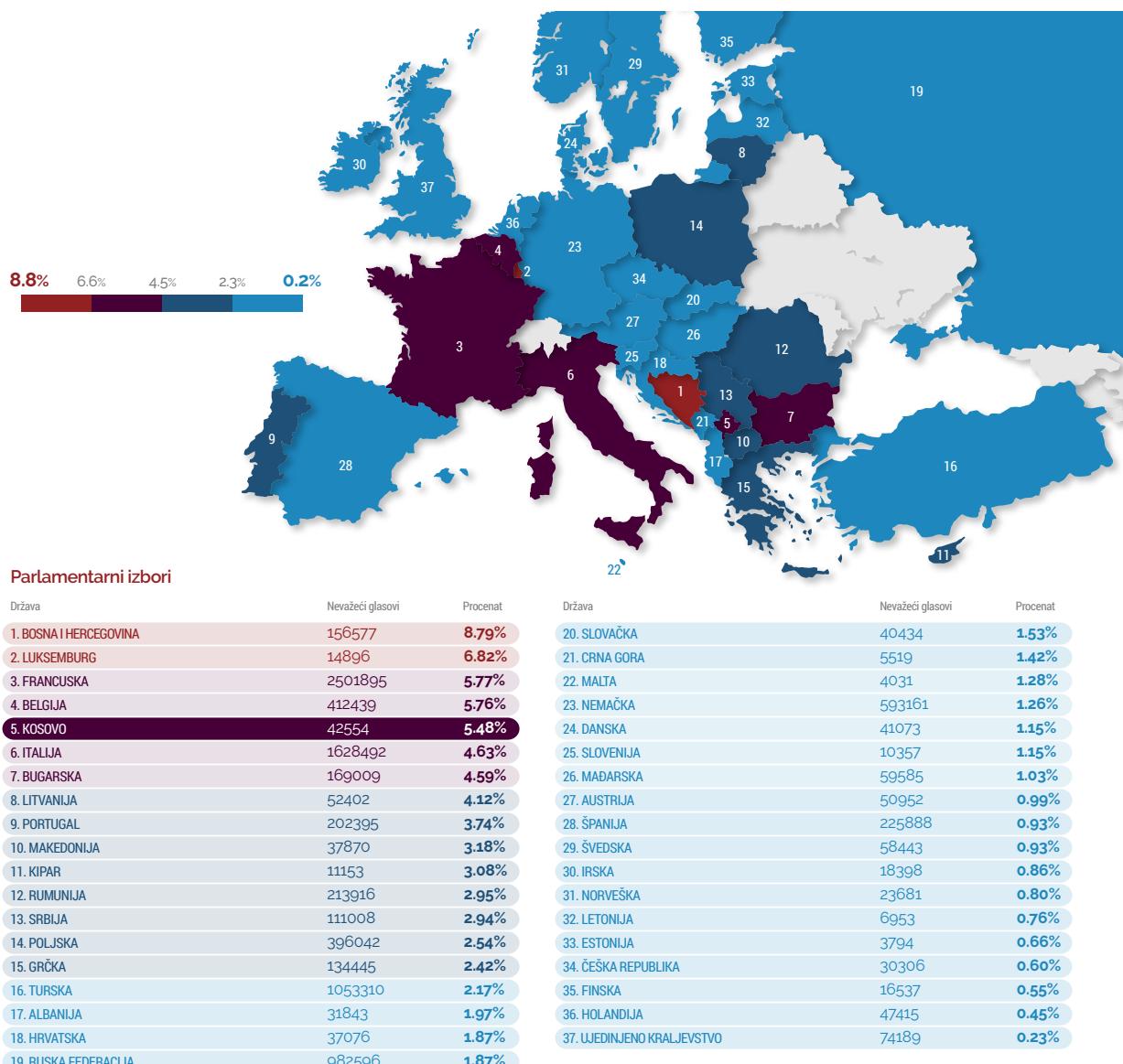
Ako se uzimaju u obzir specifičnosti izbornih sistema ovih 37 zemalja, odnosno njihova složenost, onda se može zaključiti da broj nevažećih glasova nije direktno povezan sa izbornim listama, brojem izbornih jedinica ili njihovim karakteristikama. Ključni faktori u ovom pravcu su nivo edukacije birača, odnosno kampanje o informisanju i edukaciji, kao i nivo zadovoljstva sa učinkom političkih stranaka. To iz razloga što, u većini od ovih zemalja, veći deo nevažećih glasačkih listića su proglašeni takvi jer su ostavljeni prazni ili su namerno poništeni od strane birača, kao oblik izražavanja nezadovoljstva ili apstiniranja od izbornog procesa.

¹⁴ Bosna i Hercegovina je podeljena na dva entiteta: Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska.

¹⁵ "French Election: Protest Vote for 'Nobody' Was Highest In Half a Century". NBC News. 2017

Za više informacija pogledati: <https://www.nbcnews.com/news/world/french-election-protest-vote-nobody-was-highest-half-century-n756261> (pristupljeno 2. oktobra 2018)

Slika 7. Rasprostranjenost nevažećih glasova na poslednjim parlamentarnim izborima evropskih zemalja

3

KAMPANJA ZA INFORMISANJE I EDUKACIJU BIRAČA TOKOM DVA POSLEDNJA IZBORA NA KOSOVU

- 32**   3.1 Izbori na Kosovu – dosadašnje iskustvo u kampanji za informisanje javnosti
- 34**   3.2 Pravna infrastruktura i strategija za informisanje javnosti
- 35**   3.3 Kritička analiza profesionalnog aspekta informativnih kampanji
- 36**   3.4 Upoređivanja i iskustva Crne Gore i Hrvatske

3. KAMPANJA ZA INFORM- ISANJE I EDUKACIJU BIRAČA TOKOM DVA POSLEDNJA IZBORA NA KOSOVU

Uprkos činjenici da su razvijeni mnogi izborni ciklusi, nakon čega je rečeno da su to najbolji izbori koji su ikada organizovani, izazovi ostaju gotovo isti i ponavljaju se od izbora do izbora. Jedan od ovih izazova za Centralnu izbornu komisiju predstavlja pravilna organizacija kampanje javnog informisanja (KJI) za edukaciju birača.

U drugom aspektu, ako ne i konačno - profesionalna kampanja javnog informisanja (KJI) doprinela bi stvaranju pogodnog okruženja za slobodne i demokratske izbore, koja je zasnovana na odlukama dobro informisanih birača o važnosti učešća na izborima, njihovim pravima, pravom glasa i načinu glasanja. Stoga, pored velikih izazova CIK-a za organizovanje slobodnih i demokratskih izbora, profesionalna priprema i stvaranje odgovarajućeg prostora za sve subjekte i kandidate koji učestvuju na izborima, takođe je i aspekt planiranja i sprovođenja kampanje za informisanje javnosti.

Štaviše, CIK ne samo da pruža uslove za uravnoteženu i pravičnu kampanju u odnosu na sve političke partije koje učestvuju na izborima, već ona mora odigrati aktivnu ulogu da biračkom telu pruži mnoge i neophodne informacije o aktivnom učešću na izborima, kao jedan od glavnih stubova moderne demokratije. Nedostatak istinitih kampanji, koje su neposredno povezane sa oskudnim informacijama o glasanju, koje često potiču iz političke i državne kulture, tradicije, pravnog uređenja i samo uređenja, imaju kvalitetan i direktni uticaj na rezultate izbora i izabrane koji će vladati.

Ovo poglavlje ima za cilj da kritički analizira nedavne lokalne i opšte izbore u pogledu organizovanja kampanje javnog informisanja, fokusirajući se na zakonsku infrastrukturu i unutrašnja pravila, kao i na analizu interne strategije CIK-a za informisanje javnosti. Takođe, analiza ima za cilj da detaljno pregleda profesionalnu pripremu informativnih kampanja CIK-a, nimalo neuravnoteženi procenat medijskog emitovanja reklama o biračima u odnosu na one političkih partija, kao i audio-vizuelnog aspekta dizajna, poruka koje se prenose sve do tehničkih okolnosti kampanje.

Prvo, nalazi CIK-a su alarmantni o velikom broju nevažećih glasačkih listića. Indirektno oni su rezultat nemogućnosti dobijanja pravih i pravovremenih poruka CIK-a o načinu glasanja. U izveštajima CIK-a o istrazi nevažećih glasačkih listića, kao jedna od glavnih preporuka predloženo je da se izradi posebna kampanja informisanja radi eliminisanja ovih slučajeva. Iz drugih nalaza zaključeno je da se informativna kampanja ne odnosi samo na birače, već i na članove odbora koji su angažovani na dan izbora a koji zbog nedostatka odgovarajuće pripreme i obuke prave mnoge prestupe.

Dруги aspekt predstavlja profesionalni karakter kampanje javnog informisanja, gde nalazi uglavnom rezultiraju nedostatkom kreativnosti u smislu sadržaja, korišćenja obrazaca kampanje za sve publike, nedostatka izrade poruka za ciljne grupe u smislu starosne dobi, regionalne odakle dolaze birači i etničke pripadnosti, korišćenja profesionalnih glumaca u

video/audio reklamama i imaginarnim glasačima za prenošenje poruka kao i nedostatak odgovarajuće obuke i pojednostavljenje izrade priručnika.

Prema tome, polazeći od ovih nalaza, analiza će se direktno fokusirati na diskusiju o okolnostima koje su uticale na loš kvalitet kampanja za javno informisanje, čiji je rezultat veliki broj nevažećih glasačkih listića. Ostaje obaveza ne samo CIK-a, kao institucije koja u skladu sa Ustavom ima mandat da organizuje izbore, već i drugih aktera bilo onih iz civilnog društva, medija i partija da se angažuju u stvaranju okruženja u kojem će svaki građanin, nezavisno od starosne dobi, nacionalne pripadnosti i nivoa obrazovanja, unutar ili izvan Kosova, biti obavešten o značaju učestvovanja na izborima i o načinu glasanja. Nije samo zakonska već i građanska odgovornost da se osigura da je volja građana pravilno sprovedena, a ne kao posledica nedostatka informacija.

Na osnovu potrebe da se prethodi istinskom procesu organizovanja izbora i boljeg informisanja birača, kao i članova koji učestvuju u organizaciji izbora, KDI će navesti niz preporuka o tome šta bi CIK trebalo da preduzme da se značajno poboljšaju kampanje u pogledu profesionalnog nivoa, a time i da smanjuju greške u glasanju, kao i da podstaknu što više glasača da učestvuju u izbornom procesu. Takođe, ova analiza istražila je i uporedivala iskustva najmanje dve zemlje u regionu, Crne Gore, kao kandidata za članstvo u EU i Hrvatske, zemlje članice EU. Iz nalaza se ispostavlja da su iskustva i okolnosti različita, dok kampanja za informisanje javnosti na Kosovu treba da bude prilagođena kosovskim potrebama i kontekstu.

Za izradu ove analize primenjena je kombinovana metodologija koja je podeljena i obuhvata tri aspekta:

- a) Kvalitativna metoda kroz organizovanje intervjuja sa akterima koji su direktno uključeni u organizaciju izbora, kampanji, koje su vodile proces informisanja i praćenje izbora;
- b) 'Desk research' – koji se zasniva na dubokom istraživanju izveštaja i njihovom poređenju, raznim medijskim člancima o prošlim kampanjama, kao i drugim nalazima lokalnih i međunarodnih organizacija za praćenje izbora;
- c) Kritičko istraživanje i analiza samog sadržaja Strategije za informisanje javnosti i profesionalnog aspekta nedavnih kampanja.

3.1 Izbori na Kosovu – dosadašnje iskustvo u kampanji za informisanje javnosti

Prevremeno organizovanje poslednjih opštih izbora na Kosovu i hitnost da se izvrše brze tehničke pripreme, praćene su sa nedostacima. Jedan od nalaza koji je pratio ove izbore je nedostatak kvalitetne informativne kampanje za edukaciju birača o njihovim pravima i načinu glasanja. Kao rezultat toga, izborni proces je rezultirao velikim brojem nevažećih glasačkih listića. Međutim to nije sve, pošto nalazi ukazuju na slobodno i brzo organizovanu kampanju, bez odgovarajućeg stručnog sadržaja poruke koja deluje zбуđujuće na odgovarajuću javnost i preopterećena je političkim porukama političkih partija. Ovi naglašeni nedostaci profesionalne pripreme kampanja, koji dolaze kao posledica kratkog vremena na raspolaganju, kontinuiran izbor istog PR preuzeća od strane CIK-a, sve do korišćenja glumaca u reklamama za podizanje svesti javnosti, proizvelo je značajan nedostatak očekivanih rezultata.

Sa druge strane, u istraživanju javnog mnjenja, koje je KDI sproveo u septembru 2018. godine, samo 27.3 odsto ispitanika izjavilo je da su na poslednjim izborima informisani putem informativne kampanje CIK-a u vezi sa procedurom i načinom glasanja. Dok je 30.5 odsto ispitanika ocenilo kampanju CIK-a o izborima i glasanju kao veoma korisnu. Neki od nosioca institucija za organizaciju izbora sa kojima je KDI održao sastanke, priznali su nemogućnost CIK-a da organizuje pravu kampanju informisanja birača.

Enis Halimi, izvršni direktor CIK-a kaže: „Prevremena organizacija izbora i njihova priprema u rekordnom roku ima je loš uticaj na informisanje birača jer je bilo nemoguće voditi normalan proces profesionalne pripreme kampanje. Sve je urađeno brzopletno“. Prema njegovim rečima, postoje legalni mehanizmi za tendere i nabavku, izbora odgovorne kompanije za kampanju koja od samog početka stvara hendikep. On navodi da „često se dešava da u skladu sa važećim zakonom tender dobija neka kompanija koja nema puno iskustva ili znanja, ali daje ponudu sa niskim cenama“¹⁶. Dakle, prema rečima Azemine Beqiri, koja je odgovorna za komunikaciju u CIK-u, procedure nabavke i kratko vreme realizacije koje je ponekad manje od 48 sati

16 Halimi Enis. Lični intervju, septembar 2018. godine

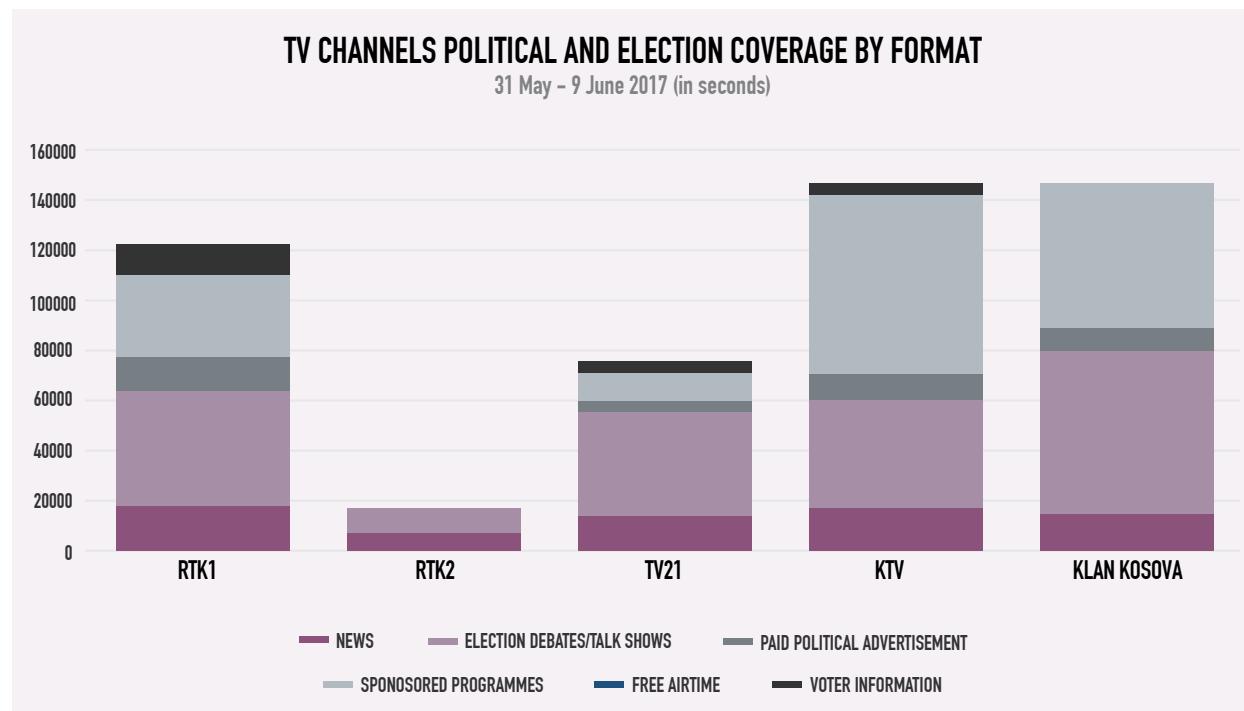

dostupnih za emitovanje 12 TV spotova utiču na proizvodnju kampanje i komunikacije koja je daleko od profesionalnih očekivanja¹⁷. Ova službenica, koja se direktno bavi ovom komponentom u CIK-u, navodi da: „Do izbora kompanije postoji određeni interes unutar institucije da se ispuni zakonski tenderski zahtev, ali nakon toga posao obično treba obaviti brzo i u rekordnom roku“. Prema rečima Beqiri, u slučajevima kada Savet za informisanje javnosti, koji procenjuje proizvode koje nude kompanije, ima više udobnosti s vremenom, dešava se da se proizvodi vraćaju nazad da bi se popravili. Međutim, ispostavilo se da Centralna izborna komisija do sada nije obavila nikakvu analizu o toku razvoja ovih kampanji, između ostalog i zbog nedostatka budžeta. Međutim, CIK planira da po prvi put 2019. godine obavi detaljnu analizu pristupa, nedostataka i prednosti svojih kampanja za informisanje javnosti. Svi službenici sa kojima su razgovarali iz KDI-a smatraju da bi kampanja za informisanje birača trebalo da bude isto toliko važna i prioritetna kao i drugi aspekti organizovanja izbora na celoj teritoriji Kosova. To se prema njima argumentuje činjenicom da se CIK više fokusira na tehničku i ustavnu organizaciju izbora od ispunjavanja zakonskih rokova,

izrade i distribucije glasačkih listića, sastavljanja liste sa imenima članova glasačkih odbora i drugih zahteva od onog javnog informisanja.

Takođe, CIK sa izdvojenim budžetom za KJI nikada nije uspela da proizvede više kvaliteta u kampanji za edukaciju birača. Shodno tome, ljudi su manje verovali jer nije postojala emocionalna veza. To za razliku od političkih stranaka, koje dominiraju medijskim prostorom sa plaćenim porukama tokom kampanje. Postoji velika razlika u kreativnosti i profesionalnom aspektu. Izveštaj evropskih posmatrača o poslednjim izborima na Kosovu 2017. godine otkriva alarmantne podatke o procentu koji je rezervisan u medijima za plaćene poruke stranaka biračima i edukaciju birača s druge strane.

Za razliku od CIK-a čak i male gotovo zanemarljive stranke uspevaju da komuniciraju u različitim oblicima sa svojim biračima, bilo putem medija ili fizički. Do sada je CIK uglavnom organizovala kampanju u tradicionalnim medijima, i donekle na društvenim, ali nije bila dovoljno direktna sa glasačima na terenu.

Slika 8. Prostor koji su glavne televizije na Kosovu posvetile materijalima stranaka i onim za informisanje javnosti, u skladu sa nadzorom misije EU*

17 Beqiri Azemine, Lični intervju, septembar 2018.

Evropski posmatrači, iako čestitaju CIK-u na poboljšanju edukacije birača tokom nedavnih izbora, govore o drugim izazovima koji još uvek nisu zakonski regulisani u pogledu ne ograničavanja političkih stranaka za prostor koji je kupljen u medijima.¹⁸ Stoga, prema njihovim argumentima, stvoren je potpuno neujednačen prostor predstavljanja stranaka i CIK-a u medijima.

„Nejasne zakonske odredbe omogućile su učesnicima na izborima sponzorisano pokriće, pored plaćene političke reklame koje je regulisano zakonom. To je dovelo do toga da neki TV kanali nude proširene plaćene programe, za razliku od uredničke pokrivenosti, koje utiče na pravično informisanje birača. Nezavisna Komisija za medije nije efikasno rešavala kršenja koje su mediji napravili tokom izborne kampanje”¹⁹. Štaviše, i NDI, koja se poziva na nalaze mreže lokalnih posmatrača „Demokratija na Delu”, kritikovala je CIK zbog nedostatka edukacije birača. Iako su se zvaničnici CIK-a opravdali zbog nedostatka dovoljnog vremena, DnD je zatražila da se mnogo ranije počne sa radom i da se oslanja na pravim strategijama komunikacije.²⁰

Ciljevi strategije su pružanje informacija o izbornom procesu biračima i političkim subjektima; informisanje birača o njihovim pravima; informisanje o obrazovanju; o načinu glasanja i o povećanju učešća na izborima. Takođe, jedan od pretposlednjih ciljeva je smanjenje broja nevažećih glasačkih listića. Bez analize drugih ciljeva strategije, koji se ne mogu ispuniti za nekoliko sedmica kampanje, fokus će biti usmeren ka ciljevima koji se odnose na obrazovanje birača i smanjenje broja nevažećih glasačkih listića.

U istom dokumentu takođe se opisuju ciljne grupe, očekivanja u realizaciji strategije, alati namenjene za korišćenje kao što su tradicionalni i društveni mediji sve do direktnе komunikacije zvaničnika CIK-a putem konferencija za medije i intervjuja. Takođe, CIK u skladu sa dokumentom predviđa da distribuira mobilne grupe i organizuje skupove u seoskim područjima i srednjim školama kako bi informisala birače kojima je to potrebno. U poslednjem delu dokumenta pomenut je spisak proizvoda koji treba da budu projektovani, proizvedeni i distribuirani širom Kosova za ciljne grupe.

3.2 Pravna infrastruktura i strategija za informisanje javnosti

Strategija za informisanje javnosti je interni dokument CIK-a koja se sastoji od nekoliko strana, koja generalno reguliše osnovu za informisanje javnosti tokom izbora. U ovom dokumentu govori se o svrsi, očekivanjima i ciljevima kampanje koje su brojna i ambiciozna da bi se sprovodile u kratkom vremenskom periodu kao što je predviđeno Zakonom o izborima. Prema Strategiji, CIK je „odgovorna i za sveobuhvatno i blagovremeno informisanje drugih zainteresovanih strana o izborima, kao i o političkim subjektima, organizacijama civilnog društva i medijima o izbornim aktivnostima”²¹.

Nejasne zakonske odredbe omogućile su učesnicima na izborima sponzorisano pokriće, pored plaćene političke reklame koje je regulisano zakonom. To je dovelo do toga da neki TV kanali nude proširene plaćene programe, za razliku od uredničke pokrivenosti, koje utiče na pravično informisanje birača.

Nezavisna Komisija za medije nije efikasno rešavala kršenja koje su mediji napravili tokom izborne kampanje

18 European Union Election Observation Mission (EUEOM). “Two faces of Kosovo municipal elections”. Priština: 2017. godine. Za više informacija vidi: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/ps_final_formatted.pdf

19 Na istom mestu.

20 National Democratic Institute Kosovo (NDI). “Kosovo’s June 2017 Parliamentary Elections”. Priština: 2017.

Za više informacija vidi: https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20Kosovo%20June%202017%20Election%20Report_0.pdf

21 Centralna izborna komisija. „Strategija za javno informisanje”. Priština: 2017. Str.3

Iz ove perspektive, dokument predstavlja dobar vodič kojim održava fokus CIK-a na njene ustanove i zakonske obaveze. Međutim, gotovo je nemoguće sprovesti aktivnosti koje se očekuju da se sprovedu. To zbog činjenice jer je vremenski period veoma kratak, tako da je potreban veći budžet i osnivanje tima stručnjaka u CIK-u koji će 24 sata voditi proces javnog informisanja. Neke od aktivnosti predviđene u dokumentu ne pokazuju načine i strategije koje treba ispuniti, kao što je deo saradnje sa organizacijama i institucijama. Takođe je pomenuto da se na aktivan način koriste društveni mediji, kao što su Facebook, Instagram, Twitter i YouTube, dok iz kratkog istraživanja primećuje se da uopšte nisu ažurirane i ne proizvode nikakvu međusobnu komunikaciju sa biračima. Dakle, postoji velika nepovezanost aktivnosti komunikacije od izbora do izbora. S obzirom na ovu situaciju, CIK mora da instalira „koncept stalne komunikacije u upravljanju kampanjama i posebno treba da se aktivira za određene aspekte u vreme kada nema izbora”.

Poslednji aspekt strategije koji je vezan za proizvod i koncept je to što CIK ne orijentiše kompaniju tokom faze ponude o sadržajnim aspektima i očekivanjima. Uglavnom se oslanja na predloge kompanije nakon odabira, što u većini slučajeva ne rezultira profesionalnim proizvodom

S obzirom na ovu trenutnu situaciju, KDI smatra da strateški dokument treba jasno da istakne ciljeve i očekivanja koji se zahtevaju od strane izabrane kompanije za pripremu i sprovođenje kampanje. Ako je potrebno, zahteva se sprovođenje unutrašnje pravne institucionalne reorganizacije kako bi se osigurala verodostojna kampanja koja se ne odvija samo tokom izbora, već i nekoliko meseci pre početka kampanje. U lokalnim medijima često se susreću i druge kampanje koje pozivaju na glasanje i edukuju birače, pri čemu nije poznato da li dolaze iz CIK-a, političkih stranaka ili od bilo koje nevladine organizacije. Takvih je bilo u kontinuitetu, stvarajući na taj način kakofoniju kod birača. Stručnjaci za komunikaciju sugerisu da se „radi na sadržaju, atraktivnom dizajnu materijala kampanje koje mogu uticati na birače”. Posebno reklame CIK-a moraju da se razlikuju, jer građani često veruju da dolaze iz nekog političkog subjekta i ne obraćaju pažnju.

Takođe, CIK treba da u strategiji komunikacije uključuje specifične zahteve i uspostavi profesionalni mehanizam praćenja kako bi kampanja bila podeljena na nekoliko fazu.

- Prvo, treba da postoje jednostavne poruke sa pozivom za što veće učešće na glasanju. To je demokratski zahtev koji treba ispuniti kao društvo,
- Drugo, treba saopštiti način glasanja - posebno naglašavajući značaj glasanja prvenstveno za partiju a potom za kandidata. Iz podataka se ispostavlja da se ovde pojavljuje veliki broj grešaka i kao posledica toga postoji veliki broj nevažećih glasačkih listića, i
- Treće, u naseljenim područjima sa većim brojem nevažećih glasačkih listića, CIK bi trebalo koristiti druga sredstva kampanje pored audio-vizuelne komunikacije. Treba da podstiče i pruži načine glasanja i posebne obuke o tome kako treba glasati. Takođe, trebalo bi da pošalje timove volontera da intenzivno rade sa ovim kategorijama ljudi.

Međutim, postoji pozitivan razvoj CIK-a jer planira da promeni trenutnu praksu u kojoj sve što je povezano sa kampanjom je povereno kompaniji. Ona je takođe bila odgovorna za odlučivanje o medijskom planu i o načinu distribucije emitovanja reklama na TV. Postojaо je samo jedan oblik zvaničnog nadzora, koji nije bio uopšte detaljan. Od sada pa nadalje CIK planira sama izraditi plan distribucije oglašavanja i da se bavi njihovom distribucijom u medijima. Takođe se cilja da zvaničnici CIK-a budu i sami prisutni u medijima, ne ostavljajući ceo javni prostor političkim partijama. Ideja o strategiji kao internim dokumentom je vrlo dobra, ali treba je dopuniti sadržajem, idejama i vremenskim planom implementacije.

3.3 Kritička analiza profesionalnog aspekta informativnih kampanji

CIK za svake izbore vodi kampanju informisanja javnosti. Ideju, koncept i duh kampanje uglavnom predlaže kompanija koja dobija tender i to nije nužno zahtev CIK-a. Iako treba priznati da organizovanje prevremenih i vanrednih izbora za CIK stvara mnoge poteškoće u pripremi istinske profesionalne kampanje. Ali situacija nije bolja ni sa kampanjama organizovanim tokom redovnih izbora. Ponovo postoji veliki broj nevažećih glasačkih listića. Da bi se izbegli ovi nedostaci i olakšavali prevremeni izbori, CIK bi trebala da sledi aktivan pristup organizovanju kontinuiranih kampanja sa zatvorenim

grupama u područjima u kojima ima više nevažećih glasačkih listića.

Ukoliko se kampanja za informisanje javnosti konkretnije analizira, proizvodi poput reklama i poruka, njihov jezik i dizajn imaju veliki broj mana koje prenose nedovoljne odgovarajuće poruke kod birača. Publika nije pravilno izabrana. Najčešće su u svim reklamama korišćeni glumci / komičari i iste se samo prevode za birače drugih zajednica.

Ovo stvara nezainteresovanost nealbanskih birača jer oni očekuju da u reklamama vide ljude sa kojima mogu da se identifikuju. Reklame su veoma duge i stvaraju mnogo poteškoća biračima da bi ih do kraja pratili. Grafikoni koji se koriste za objašnjenje načina glasanja u većini reklama su dugi i ne zadržavaju odgovarajući fokus na biraču. Iz brzog praćenja medija, ispostavlja se da se većina ovih reklama ne emituju u udarnom terminu, već u zanemarljivim vremenskim terminima.

Iz nalaza, analiza i intervjuja, KDI preporučuje spisak smernica o tome kako treba poboljšati pravnu infrastrukturu, dopuniti strateški dokument sve do tehničkih i profesionalnih aspekata oblasti i dizajna.

3.4 Upoređivanja i iskustva Crne Gore i Hrvatske

Crna Gora je organizovala niz izbora od proglašenja nezavisnosti od Srbije 2006. godine. Ova država organizuje parlamentarne izbore u jednoj izbornoj jedinici gde se biraju 81 poslanik i direktnе predsedničke izbore u dva kruga, ukoliko u prvi krug kandidat ne dobija više od polovine glasova. Državna izborna komisija, kao organ koji organizuje izbore u Crnoj Gori priprema niz kampanja u cilju podsticanja što većeg broj birača da učestvuju u izbornom procesu.

Iskustva se u velikoj meri ne razlikuju u obe zemlje. Međutim, prema podacima DIK-a na parlamentarnim izborima 2016. godine, odziv je bio 73.41 odsto, a na predsedničkim izborima 2018. godine učestvovalo je 63.9 odsto birača. Ovako visok odziv nije rezultat uticaja efikasne kampanje javnog informisanja, već od najmanje dva druga motiva: 1) građani Crne Gore imaju dugu istoriju učešća na izborima izgradnjom dobrog iskustva učešća; i 2) Posle nezavisnosti, zbog velikog političkog sukoba crnogorskih i opozicionih stranaka, uglavnom srpskih, građani su izuzetno mobilisani da učestvuju

Slika 9. Poruka motivacije za mlade, sa originalom na albanskom jeziku, ali modifikovana u montaži na više jezika – 2017

Ne postoji zakonsko ograničenje na iznos plaćenog oglašavanja, koje je izazvalo previše plaćenog prostora u privatnim medijima. Mnogi mediji su ponudili popuste na svoje uobičajene cene, što je dovelo u pitanje zakonske uslove za jednake uslove između kandidata.

Shodno tome, kandidati koji su imali najviše sredstava dobili su više prostora i imali prednost

na izborima i odlučuju o političkoj судбини rukovođenja zemlje. Dakle, postoji snažan politički sukob koji podstiče građanski i politički angažman.

Iz istraživanja i upoređivanja kampanje za podizanje svesti u izborima, ispostavilo se da Crna Gora primenjuje jednostavan način prenošenja poruka. Na primer, u edukativnom videu u 2016. godini, DIK Crne Gore objašnjava na sasvim jednostavan način čitav proces glasanja, simulirajući biračko mesto i sledeći sve korake kako bi glasanje bilo validno. Video jasno pokazuje dokumente sa kojima se može glasati, način identifikacije i glasanja.²² Ovaj organ je napravio niz ilustracija kako treba pronaći biračko mesto.

Isto kao i na Kosovu, Komisija u Crnoj Gori nije koristila društvene medije za prenošenje poruke na najefikasniji način. Slično tome, evropski posmatrači su primetili da je medijski prostor uglavnom zauzet od strane političkih stranaka i njihovih kandidata, zbog ne ograničenja sponzorisanog prostora.

"Ne postoji zakonsko ograničenje na iznos plaćenog oglašavanja, koje je izazvalo previše plaćenog prostora u privatnim medijima. Mnogi mediji su ponudili popuste na svoje uobičajene cene, što je dovelo u pitanje zakonske uslove za jednake uslove između kandidata. Shodno tome, kandidati koji su imali najviše sredstava dobili su više prostora i imali prednost"²³.

22 Za više informacija vidi: https://www.youtube.com/watch?v=y_2EJZALHxw

23 Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE – ODIHR). "Montenegro Presidential Elections 15 April 2018". Varšava 2018. Za više informacija vidi: <https://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/386127?download=true>

Uprkos uspešnoj organizaciji izbora, DIK u Crnoj Gori je institucija koja se stalno sukobljava sa različitim političkim snagama. Na dva nedavna izbora 2016. i 2018. godine, istakla se zbog nedostatka transparentnosti, zbog održavanja sastanaka daleko od medija, i zbog ne objavljuvanja svih svojih odluka na svojoj veb stranici. CIK Kosova u ovom pogledu je šampion transparentnosti i načina organizovanja izbora.

I druge zemlje, ali i Hrvatska koja je članica EU, ima još jedno specifično iskustvo koja je razlikuje od Kosova.

Kampanja za podizanje svesti gotovo ne postoji, ali Državna izborna komisija u ovoj zemlji vodi računa o što ranijem izdavanju propisa koji regulišu dobro organizovanje izbora; ograničenja; prava do rokova – obaveštenja koja se objavljaju na zvaničnom sajtu institucije. To je zbog toga jer Hrvatska nema isti problem sa kojim se suočava Kosovo. Takođe, Komisija organizuje nekoliko vrsta izbora, uključujući one za Evropski parlament, tako da je aktivna tokom cele godine. Veća pažnja je posvećena pravovremenim informacijama i izdavanju neophodnih pravila za što demokratskiji tok izbornog procesa.²⁴

---

24 Državna izborna komisija u Hrvatskoj: „Korišćenje elektronskog sistema glasanja“. Zagreb 2018.
Za više informacija vidi: https://www.izbori.hr/site/UserDocs/Images/priopcenja/2018_priopcenje_elektronicko_glasovanje.pdf

IZVEŠTAJ O ISTRAŽIVANJU JAVNOG MNJENJA „IZBORNA REFORMA I NEVAŽEĆI GLASOVI NA KOSOVU”

- 41** 4.1 Opšta opažanja građana o političkoj situaciji
- 42** 4.2 Učešće birača u dva prethodna izborna procesa
- 45** 4.3 Koji izborni sistem više vole građani Kosova
- 48** 4.4 Testiranje novog dizajna glasačkog listića za opšte izbore

4. IZVEŠTAJ O ISTRAŽIVANJU JAVNOG MNJENJA „IZBORNA REFORMA I NEVAŽEĆI GLASOVI NA KOSOVU”

U cilju dobijanja građanske perspektive u vezi sa političkom situacijom, nivoom odgovornosti poslanika, a posebno njihovim preferencama u vezi sa izbornim sistemom koje Kosovo treba da ima, KDI je od 25. avgusta do 5. septembra 2018. godine sproveo istraživanje javnog mnjenja. Što se tiče istraživačke metodologije, odabran je kvantitativni tip istraživanja, tj. intervju licem u lice po kućama. Istraživanje je obuhvatilo 1.200 ispitanika, imajući u vidu reprezentativni uzorak Kosova i pravo učešća na izborima, koje je iznad 18 godina starosti. Od svih ispitanika, 49.5 odsto su muškarci, dok 50.5 odsto su žene. Da bi se osiguralo zastupanje predstavnika na osnovu etničke pripadnosti, 70.8 procenata ispitanika bilo je Albanaca, 16.7 odsto Srba i 12.5 odsto iz drugih nevećinskih zajednica. Da bi se garantovalo uključivanje ispitanika čak i na osnovu njihovog prebivališta, 54 odsto njih je bilo iz ruralnih područja, a 46 odsto iz urbanih područja. Stopa greške je + - 2.74 odsto.

- I. Upitnik je sadržao oko 40 pitanja i bio je podeljen na četiri različita dela;
- II. Opšta procena građana o opštim političkim kretanjima;
- III. Učešće i razlozi glasanja na izborima;
- IV. Opažanja o izbornej reformi i kampanji za obrazovanje i informisanje birača;
- V. Fizičko testiranje 1.200 novih glasačkih listića koje je dizajnirao KDI u cilju poboljšanja izbornog sistema i smanjenja nevažećih glasova.

4.1 Opšta opažanja građana o političkoj situaciji

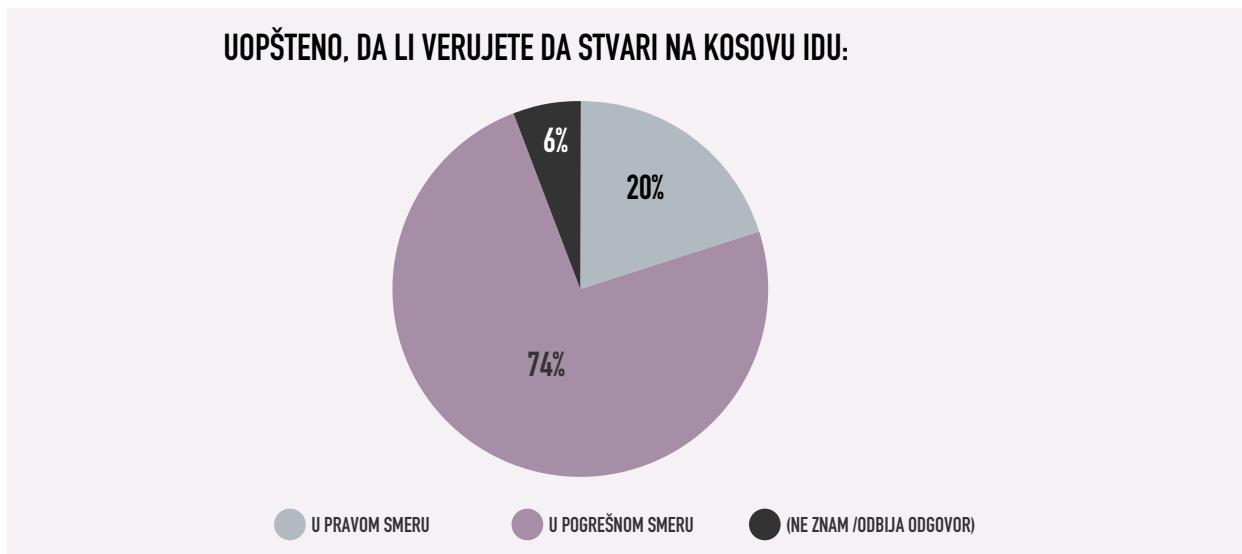
Istraživanje je sprovedeno u periodu od godinu dana od konsolidacije institucija koje su izabrane nakon vanrednih parlamentarnih izbora održanih 11. juna 2017. godine. Zbog toga su početna pitanja istraživanja uključivala pitanja koja se odnose na opšta opažanja građana, u pogledu političke situacije na Kosovu i političkih dešavanja, kao i o radu Vlade i Skupštine Kosova godinu dana nakon njihove konsolidacije.

Na pitanje kako procenjuju pravac kretanja u zemlji, većina njih (oko 74 odsto) misli da stvari na Kosovu idu pogrešnim tokom, dok samo 20 odsto ispitanika misli da se stvari kreću u odgovarajućem pravcu. To pokazuje veliko nezadovoljstvo sa radom institucija i načinom kreiranja politike na Kosovu.

Na osnovu toga, građani takođe smatraju slabim i neefikasnim rad Vlade. Od svih ispitanika, 72 odsto njih izjavljuju da su nezadovoljni radom Vlade u prvoj godini, dok 26 odsto njih smatra da je Vlada dobro funkcionsala do ovog perioda.

Slično kao za Vladu, građani daju istu procenu za rad poslanika i Skupštine Kosova. Samo 26 odsto građana pozitivno ocenjuje rad Skupštine Kosova, dok 72 odsto njih negativno ocenjuje rad Skupštine Kosova.

Slika 10. Opažanje građana o kretanju stvari na Kosovu

Slika 11. Opažanje građana o radu Vlade Kosova

4.2 Učešće birača u dva prethodna izborna procesa

Za bolju analizu razloga nevažećih glasova na Kosovu i potrebe za izbornim reformama na Kosovu, u istraživanju su uključena i pitanja koja se odnose na učešće birača na izborima.

Na pitanje šta uzimaju u obzir građani kada glasaju za određenu političku stranku, primećeno je da ispitanici, gotovo jednako uzimaju u obzir političku stranku u celini, zatim lidera stranke i listu kandidata.

Međutim, ako se podela vrši prema načinu glasanja ispitanika na vanrednim parlamentarnim izborima 11. juna 2017. godine, onda postoji jasna razlika u stavovima birača različitih političkih subjekata o tome šta uzimaju u obzir prilikom glasanja za političkog subjekta. U cilju predstavljanja ovog izveštaja, predizborna koalicija između Demokratske Partije Kosova (PDK), Alijanse za Budućnost Kosova (AAK), Inicijativa za Kosovo (NK) i drugih subjekata, u daljem tekstu izveštaja biće nazvana PAN koalicija. Dok, koalicija između političkih subjekata: Demokratski savez Kosova (LDK), Alijansa Novo Kosovo (AKR) i Alternativa, biće nazvana LAA koalicija.

Glasači koalicije PAN, u slučaju glasanja smatraju da je važna: stranka, vođa i kandidati. 33.9 odsto ispitanika smatra da je politička stranka važna, 34.2 odsto smatra važnim lidera, 30.6 odsto smatra važnom listu kandidata, dok samo 1.3 odsto uzimaju u obzir druge elemente.

Isto se ne može reći o biračima LAA koalicije. Većina njih, ili oko 42.4 odsto smatraju da celina političke partije kao takva je ona koja ima ulogu u njihovom određivanju tokom glasanja. Lider stranke je važan za 23.8 odsto ispitanika, dok je lista kandidata važna za 32 odsto onih koji su glasali za ovu koaliciju.

Za razliku od glasača dve navedenih koalicija, glasači koji su glasali za Pokret Samoopredeljenje (LVV) na prethodnim izborima očigledno je da se uglavnom oslanjaju na lidera stranke kada glasaju na izborima. Izraženo u procentima, oko 38.6 odsto njih uzimaju u obzir vođu, listu kandidata 29.6 odsto, a 27.5 odsto političku stranku.

U ovom istraživanju 75 odsto ispitanika izjavilo je da su učestvovali na izborima 11. juna. Svi ispitanici su takođe bili upitani o tome koji je najbolji način da se pokaže da ne preferiraju nijedan politički subjekat u slučaju izbora.

Rezultati pokazuju da je ne izlazak na izborima, sa 41.7 odsto, dobar način da se pokaže da nemaju omiljeni politički subjekat. Ostatak od 38.2 odsto, smatraju da moraju učestvovati na izborima.

U slučajevima kada nemaju omiljeni politički subjekat, građani namerno uništavaju glasački listić. Dok 19 odsto misli da je ostavljanje praznog glasačkog listića još jedan način da se pokaže da nemaju omiljeni politički subjekat.

Iz ovoga se može zaključiti da jedan deo nevažećih glasova, u manjem procentu, takođe mogu biti rezultat nezadovoljstva građana političkim subjektima. Oni time koriste svoje demokratsko pravo da učestvuju na izborima ali to rade namernim uništavanjem glasačkog listića ili ostavljajući ga praznim.

Sledeći deo izveštaja će se fokusirati na lokalne izbore od 22. oktobra 2017. godine.

Od svih ispitanika, 79.1 odsto je izjavilo da su učestvovali na lokalnim izborima organizovanim 22. oktobra 2018. godine, a 14.6 odsto njih nije učestvovalo na izborima. Ostali deo od 4.4 odsto nisu učestvovali na izborima jer nisu imali pravo glasa.

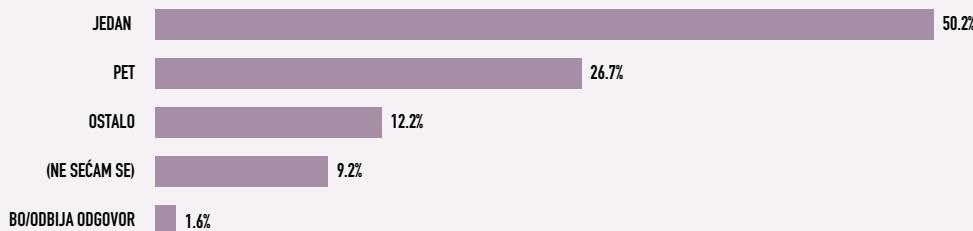
	POLITIČKU STRANKU	LIDERA POLITIČKE STRANKE	KANDIDATE	OSTALO
KOALICIJA PAN (PDK, AAK, NISMA)	33.9%	34.2%	30.6%	1.3%
KOALICIJA LAA (LDK, AKR, ALTERNATIVA)	42.4%	23.8%	32.0%	1.7%
POKRET SAMOOPREDELJENJE!	27.5%	38.5	29.6%	4.3%
SRPSKA LISTA	93.1%	6.9%	0%	0%
OSTALI	30%	20%	50%	0%

Slika 12. Izjave građana o elementima koje uzimaju u obzir kada glasaju za određenu političku partiju (Ispitanici su podeљeni prema izjašnjavanju njihovog glasanja na izborima 11. juna 2017. godine)

ZA KOLIKO KANDIDATA POLITIČKOG SUBJEKAT STE GLASALI NA GLASAČKOM LISTIĆU ZA SKUPŠTINU OPŠTINE?

Slika 13. Izjavljivanje građana o broju kandidata za koje su glasali na glasačkom listiću za Skupštinu opštine, na izborima 22. oktobra 2017. godine

1,9 odsto ispitanika je odbilo da odgovori. Ova brojka pokazuje da generalno postoji veći trend učešća građana na lokalnim izborima nego na parlamentarnim izborima.

Prema važećem zakonodavstvu na lokalnim izborima na Kosovu, u prvom krugu se glasa za predsednika opštine i članove Skupštine opštine sa dva različita glasačka listića koje dobijaju birači. Ispitanici su takođe bili upitani o broju kandidata koji su glasali na izborima za Skupštine opština. Podaci pokazuju da je 26.7 odsto glasalo za pet kandidata, što pokazuje da su glasali samo za partiju ali ne i za nekog od kandidata.

Štaviše, to ukazuje na činjenicu da je postojao jasan nedostatak o informisanju i obrazovanju birača od strane CIK-a, pošto su samo četiri meseca pre ovih izbora održani vanredni parlamentarni izbori na kojima se glasalo do pet kandidata, dakle priroda problema jasno pokazuje nedostatke ovih kampanji. Od onih koji su izjavili da su učestvovali na lokalnim izborima prošle godine, 11.4 odsto njih je imalo potrebu za pomoć tokom glasanja. 38.3 odsto njih je izjavilo da su dobili pomoć

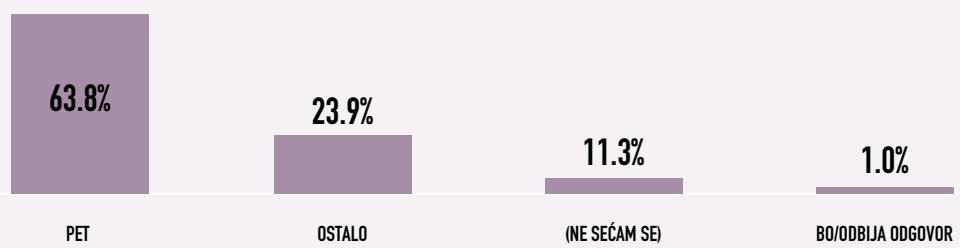
od svojih članova porodice, 33.4 odsto je dobilo takvu pomoć od svojih prijatelja, dok 20.4 odsto od odgovornih zvaničnika biračkog mesta.

Na vanrednim parlamentarnim izborima održanim 11. juna 2017. godine, 75.2 odsto ispitanika izjavilo je da je učestvovalo, a oko 20 odsto njih nije učestvovalo. Prema izjavama ispitanika, 63.8 odsto njih glasalo je po pet kandidata, dok je ostatak od 23.9 odsto glasao manje od pet kandidata.

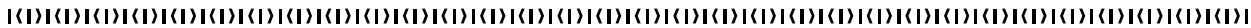
Na pitanje kako su se odlučili da glasaju za kandidate ovih političkih subjekata, ispitanici su se pozivali na popularnost kandidata. 56 odsto njih je glasalo za najpopularnije kandidate u kampanji. 40.4 odsto ispitanika glasalo je za kandidate koji su bili iz njihove opštine, područja ili regiona. Drugi odlučujući faktori bili su i novi kandidati na izbornim listama (33.6 odsto).

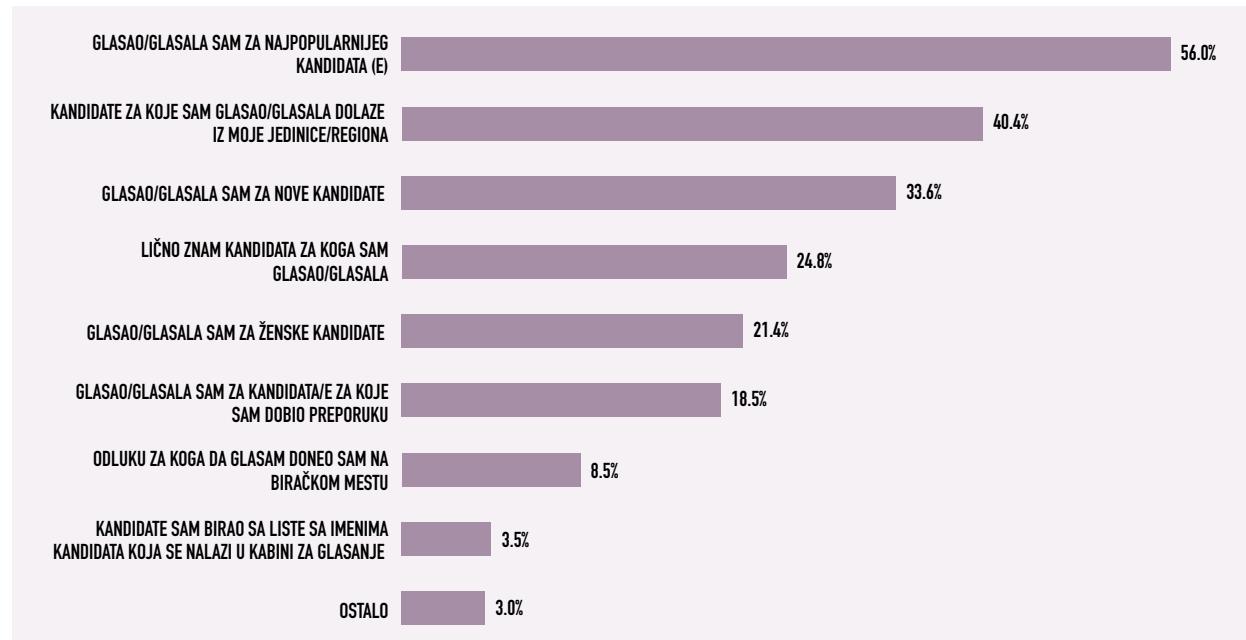
24.8 odsto ispitanika glasalo je za kandidate koje su lično poznavali, 21.4 odsto glasalo je kandidatkinje na listi, a 18.5 odsto njih glasalo je za kandidate koje je preporučio neko drugi.

KOLIKO KANDIDATA JEDNOG SUBJEKTA STE BIRALI NA VAŠEM GLASAČKOM LISTIĆU NA IZBORIMA ZA SKUPŠTINU KOSOVA?

Slika 14. Izjava ispitanika o broju kandidata za koje su glasali na glasačkom listiću za Skupštinu Kosova na izborima 11. juna 2017. godine

Slika 15. Izjašnjenja ispitanika o tome šta uzimaju u obzir prilikom odlučivanja da glasaju za kandidate subjekta za koji su glasali na izborima 11. juna 2017. godine

4.3 Koji izborni sistem više vole građani Kosova

Opšti cilj ovog izveštaja je da uključi različite elemente izborne reforme, koje uključuje gradane ove zemlje. U cilju što boljeg sprovođenja ove reforme i učešća građana, značajan deo istraživanja javnog mnjenja bio je posvećen preferencijama građana za izborni sistem. Uvek uzimajući u obzir osnovno znanje građana o uslovima i definicijama predviđenim izbornim zakonodavstvom.

Značajan deo izborne reforme predstavljaju i izborne jedinice. Kosovo je jedna izborna jedinica u kojoj se politički subjekti takmiče sa otvorenim listama za 100 od 120 mesta u kosovskom parlamentu, dok je ostatak od 20 mesta garantovano za druge nevećinske zajednice predviđene Ustavom Kosova.

Na pitanje koliko bi izbornih jedinica trebalo da ima Kosovo, ispitanici su se skoro izjasnili u jednakom procentu u korist ideje za jednu ili više izbornih jedinica. U korist jedne izborne jedinice izjasnilo se 41.6 odsto

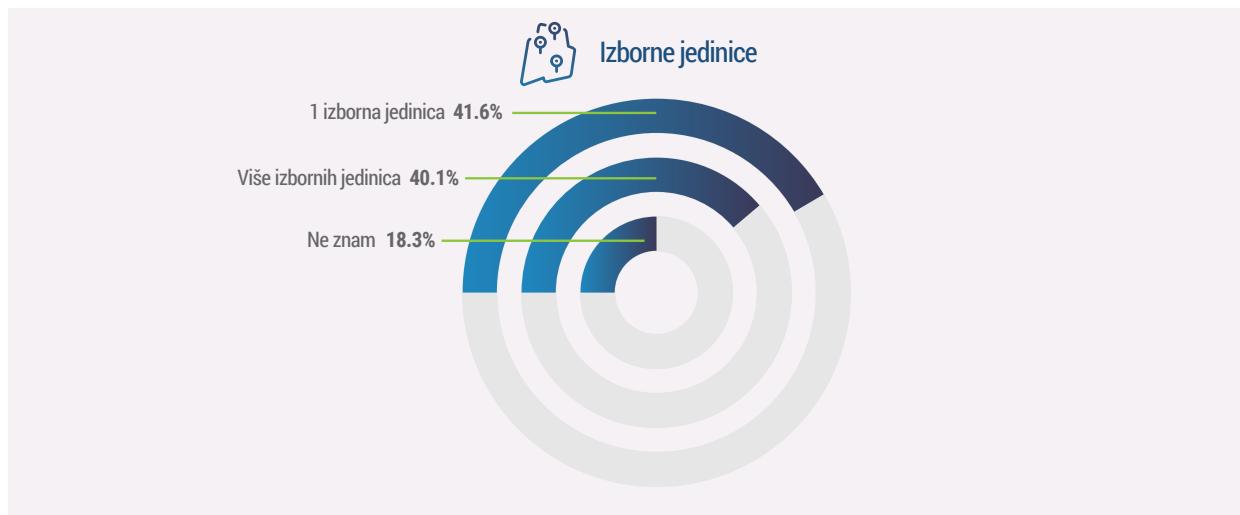
ispitanika, dok za više jedinica se izjasnilo 40.1 odsto ispitanika.

42.2 odsto njih je reklo da bi poslanici trebali zastupati interes svih građana Kosova, bez obzira iz koje jedinice dolaze.

Razlog ispitanika koji preferiraju više od jedne izborne jedinice je da interes jedne jedinice najbolje štite izabranici te jedinice. To je zbog zastupanja u Skupštini Kosova, gde bi trebalo da postoji regionalna zastupljenost, a zastupanje građana u različitim jedinicama nije vršeno na najbolji način od strane poslanika Skupštine Kosova. Na donjoj slici prikazani su razlozi zbog kojih ispitanici preferiraju više izbornih jedinica na Kosovu.

Imajući u vidu činjenicu da je politička odgovornost i komunikacija između građana i izabranika na nezadovoljavajućem nivou, to je verovatno zbog trenutnog sistema sa jednom izbornom jedinicom u kojoj jedan poslanik može dobiti glasove širom Kosova. Od 1200 ispitanika, 80,9 odsto njih izjavilo je da, nisu imali komunikaciju sa izabranim poslanicima od poslednjih

Slika 16. Preferencije ispitanika o zonskom sistemu izbora na Kosovu

parlamentarnih izbora. Razlog nedostatka komunikacije, prema njima je njihov nedostatak interesa za kontaktiranje poslanika, kao i poslanici koji nisu pokušali da se sastanu sa građanima.

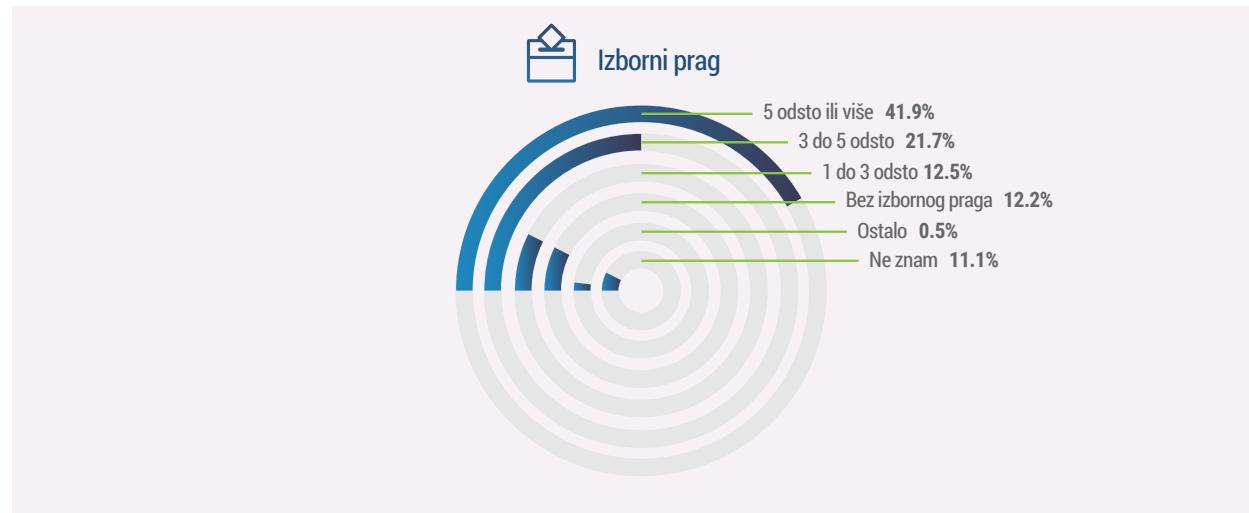
Što se tiče izbornog praga, većina ispitanika, ili 41,9 odsto, više preferira prag od preko 5 odsto (trenutni sistem). Skupština Kosova ne bi trebalo da se sastoji samo od malih partija. Dok 21,7 odsto ne preferiraju prag od 3-5 odsto, kako bi se obezbedilo zastupanje subjekata koji uživaju opštu građansku podršku.

69,1 odsto ispitanika traže da se i dalje koriste otvorene liste kako bi izrazili svoje preferencije za kandidate određene od strane političkih subjekata, dok je 23 odsto za opciju zatvorenih lista.

Otvorene liste podrazumevaju glasanje za kandidate sa liste. Sa trenutnim zakonodavstvom, na parlamentarnim izborima na Kosovu mogu se glasati do 5 kandidata određenog političkog subjekta. Na pitanje koliko kandidata građani preferiraju da glasaju na izborima, 42 odsto njih, zbog poznавanja izbornog sistema, preferiraju

Slika 17. Izjašnjavanje ispitanika o razlozima zašto bi prema njima Kosovo trebalo da ostane jedna izborna jedinica

Slika 18. Preferencije ispitanika o izbornom pragu na opštim parlamentarnim izborima na Kosovu

da ostane isti metod glasanja, kojim mogu glasati do pet kandidata. Ostatak preferira jednog ili do tri kandidata.

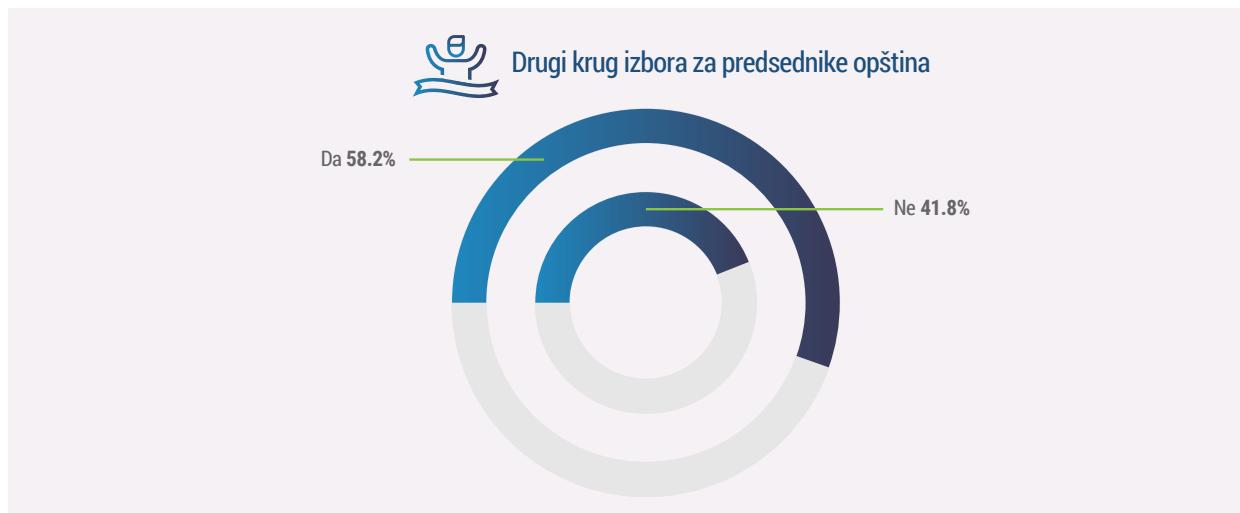
Veoma je važno napomenuti da 68,9 odsto ispitanika zahteva da se polna kvota od 30 odsto koja je prema važećem zakonodavstvu, i dalje zadržava.

Što se tiče izbora predsednika zemlje, 88,3 odsto ispitanika više preferira da građani zemlje direktno biraju predsednika, a 8,1 odsto više preferira da njega bira Skupština Kosova.

Direktno zastupanje građana i direktno glasanje za predsednike opština kroz dva lokalna izborna kruga,

uključujući i drugi krug izbora, pokazuje da građani i dalje preferiraju da svojim glasom odlučuju o osobi koja će ih voditi. Kao rezultat toga, 91,1 procenata ispitanika izjavilo je da predsednika opštine trebaju direktno birati građani. Međutim, ako nijedan od kandidata ne dostigne prag od 50 odsto +1 glas, 58,2 odsto ispitanika preferiraju da biraju gradonačelnika u drugom krugu, dok 41,8 odsto njih ne preferira drugi krug, ostavljajući mogućnost kandidatu sa najviše glasova da u prvom krugu preuzme upravljanje opštinom.

Slika 19. Preferencije ispitanika o izbornom pragu na opštim parlamentarnim izborima na Kosovu

4.4 Testiranje novog dizajna glasačkog listića za opšte izbore

Jedan od najvažnijih delova ovog istraživanja bio je fizičko testiranje novog dizajna glasačkog listića za opšte izbore. Ovaj dizajn je izradila grupa stručnjaka iz odgovarajućih oblasti²⁵. Glavna svrha fizičkog testiranja novog dizajna je upoređivanje procenta nevažećih glasova proizašlih iz ovog istraživanja sa nevažećim glasovima na posljednjim parlamentarnim izborima. Takođe, na osnovu fizičkog ispitivanja identifikovane su demografske grupe sa najvećim procentom nevažećih glasačkih listića, podeljenih po polu, prebivalištu, starosnoj grupi, etničkoj pripadnosti, obrazovanju itd. Na taj način će biti utvrđene društvene grupe sa kojima bi Centralna izborna komisija trebala raditi više, u funkciji adekvatnijeg informisanja i obrazovanja o važnosti i načinu glasanja. U međuvremenu, glavna metodološka ograničenja ovog testiranja su nedostatak preliminarnih informativnih kampanja i korišćenje na novom glasačkom listiću fudbalskih klubova umesto političkih subjekata.

Na kraju, od ispitanika su primljeni utisci i komentari o dizajnu i strukturi glasačkog listića, da bi utvrdili da li bilo koji od elemenata glasačkog listića trebalo poboljšati ili promeniti.

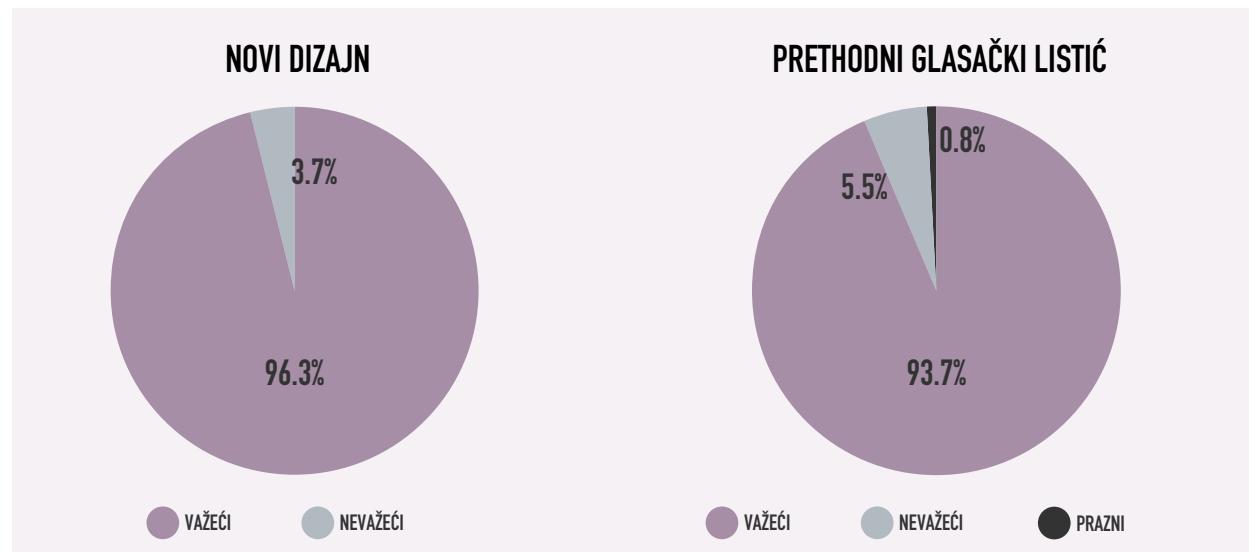
Od ukupno 1.200 ispitanika ovog istraživanja, 95,92 odsto njih je prihvatiло da popunjava novi dizajn glasačkog listića. U međuvremenu, ukupan procenat ispitanika koji su poništili svoje glasačke listiće je 3,7 odsto. Izračunavanje nevažećih listića vrši se na osnovu važećih pravila o proglašenju glasačkih listića nevažećim, uključujući i glasačke listiće na kojima nije označen nijedan fudbalski tim²⁶, glasačke listiće u kojima su označena dva ili više timova i glasačke listiće koje ispitanici namerno nisu popunili.

S obzirom na prirodu nevalidnosti, 67,44 odsto nevažećih listića je proglašeno takvim, jer je na glasačkim listićima označeno dva ili više fudbalskih timova. Važno je naglasiti da ovi rezultati predstavljaju jedno od glavnih ograničenja istraživanja, s obzirom da se fudbalski timovi ne povezuju uvek sa političkim subjektima. Takođe, česti su slučajevi kada ispitanici koji su označili dva ili više timova izjavili da preferiraju oba tima, ali oni bi na izborima glasali samo za jedan politički subjekat.

25 Radna grupa stručnjaka koji su učestvovali i doprineli izradi novog dizajna glasačkog listića, pored osoblja KDI-a sastojala se od: Arbër Matoshi, Dardan Berisha, Donjeta Sahatçiu, Lum Çitaku, Malda Susuri, Rasim Alija, Rezarta Delibashzade, Valmir Ismaili, Visar Kastrati i Yll Buleshkaj.

26 Kako bi se izbegle eventualne povrede, na ovom glasačkom listiću, umesto političkih subjekata prikazani su fudbalski timovi. Ovo je jedna od najčešćih metoda testiranja novih dizajna glasačkih listića.

Slika 20. Poređenje važećih i nevažećih glasačkih listića, prema rezultatima testiranja novog dizajna glasačkog listića i izbornih rezultata od 11. juna 2017. godine

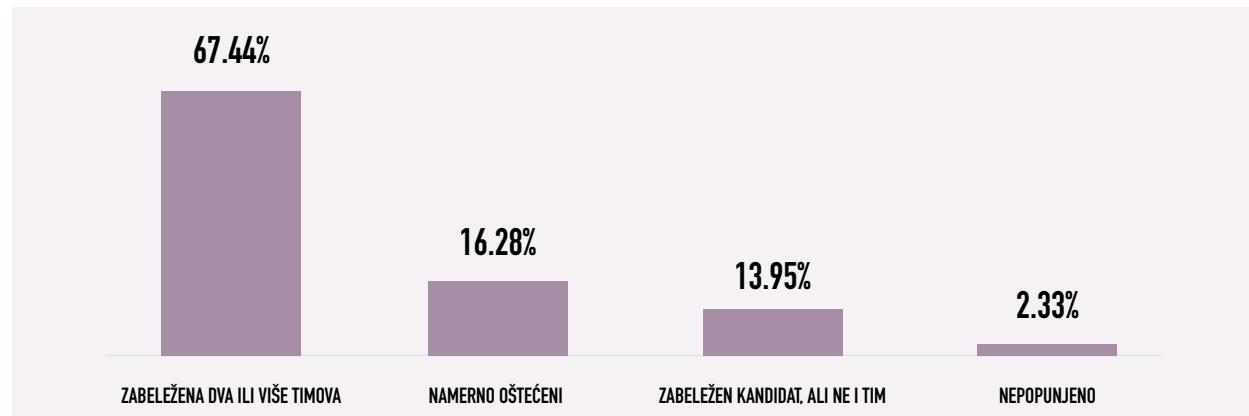
16,28 odsto glasačkih listića je nevažeće jer su ih ispitaniči namerno oštetili. Značajan deo ovog procenta su anketirane žene koje su izjavile da nemaju preferencije za fudbalske timove, što takođe predstavlja metodološko ograničenje istraživanja.

Sa druge strane, na 13,95 odsto nevažećih glasačkih listića označeni su samo kandidati, ali ne i tim. Ovo zapravo predstavlja glavno dostignuće testiranja, s obzirom da je potvrđeno da se sa novim dizajnom značajno smanjio

procenat nevažećih glasačkih listića, što je na prošlim izborima predstavljalo oko 40 odsto ukupnog broja glasačkih listića.

Na kraju, ostali nevažeći glasački listići (2,33 odsto) nisu bili popunjeni.

Pored popunjavanja i evidentiranja prirode nevalidnosti dizajniranih glasačkih listića, još jedan važan element fizičkog testiranja bio je identifikacija drugih aspekata,

Slika 21. Podela nevažećih glasačkih listića (3.7 odsto) po prirodi njihove nevažnosti

kao što su zahtevi za pomoć za popunjavanje glasačkih listića, zadovoljstvo struktrom, dizajnom i informacijama pruženim na novom glasačkom listiću. Vredi napomenuti da su za sve ove aspekte uzete preferencije i stavovi ispitanika za oba dela glasačkog listića, tj. timski deo i deo kandidata.

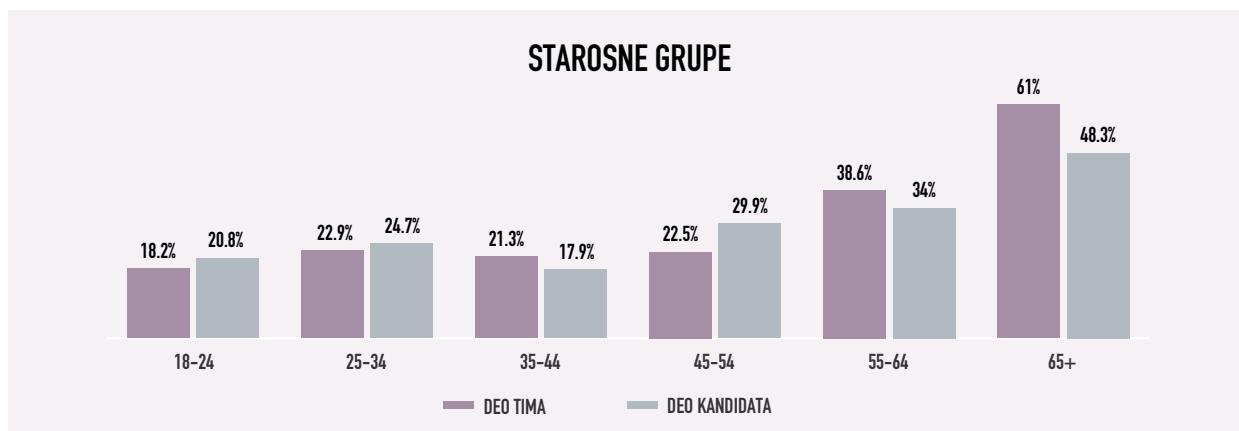
Generalno, 24,7 odsto ispitanika su tražili pomoć za popunjavanje za deo sa timovima, a 25,4 odsto su tražili pomoć za popunjavanje za deo sa kandidatima. U tom smislu, ako se ispitanici podele na osnovu pola, proizlazi da su žene (27,7 odsto) tražile nešto veći procenat pomoći nego muškarci (21,7 odsto).

Sa aspekta starosne grupe ispitanika, proizlazi da što su stariji bili ispitanici koji su popunjavali glasački listić, sve se više povećao njihov procenat traženja pomoći

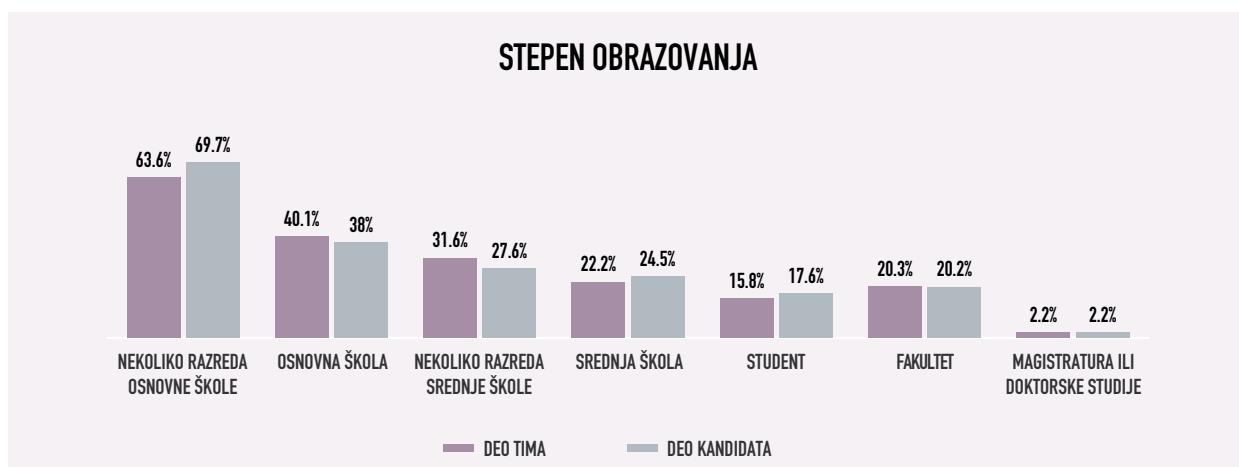
za popunjavanje dela glasačkog listića. Procenat ispitanika, podeljenih po starosnoj grupi, koji su tražili pomoć za popunjavanje dva dela glasačkog listića, je sledeći:

Drugi važan faktor u visokom procentu glasačkih listića je nivo obrazovanja građana. Ako se ovaj parametar uzima kao osnova, podaci iz ovog istraživanja pokazuju da ispitanici sa nižim nivoom obrazovanja imaju veći nivo traženja pomoći za popunjavanje dva dela glasačkog listića. Glavni zaključak ove analize je da što su građani obrazovaniji, potreba za pomoći ili asistiranje tokom glasanja je manja.

Na kraju dela fizičkog testiranja novog dizajna glasačkog listića, uzeti su i utisci ispitanika o uputstvima na glasačkom listiću, dizajnu i uopšteno o strukturi novog

Slika 22. Ispitanici koji su tražili pomoć za popunjavanje glasačkog listića, podeljeni po starosnim grupama

Slika 23. Ispitanici koji su tražili pomoć za popunjavanje glasačkog listića, podeljeni po nivou obrazovanja

glasaćkog listića. Na osnovu metode posmatranja, ispitanici su utvrdili da 31,2 odsto ispitanika je pročitalo uputstva na glasačkom listiću koja se razlikuju od prethodne verzije glasačkog listića. Ovaj procenat je izraženiji među mlađom populacijom, dok je drastično manji u starijoj grupi, od kojih velika većina uopšte nije pročitala uputstva. Dok se uopšteno, preko 90 procenata ispitanika složilo da su nova uputstva na glasačkom listiću jasna. Sa druge strane, samo 9,1 ispitanika se nije složilo da su uputstva na glasačkom listiću jasna. Slični procenat i trendovi su takođe evidentirani i u pitanjima o strukturi i dizajnu glasačkog listića.

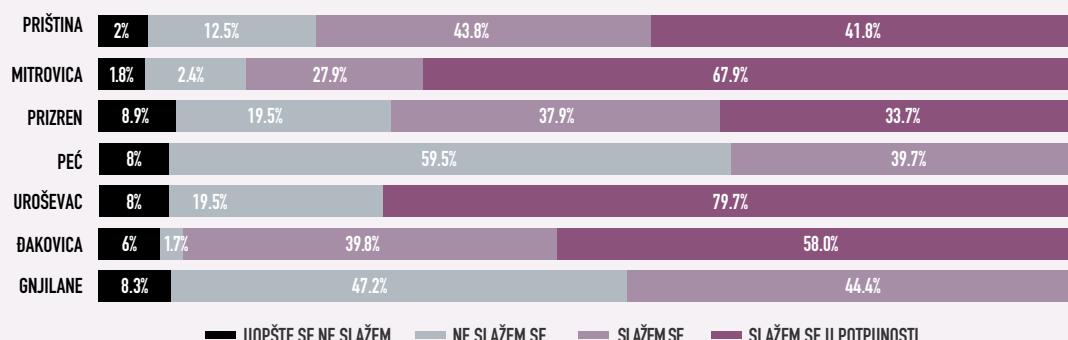
90,4 odsto ispitanika izjavilo je da se slažu da su dizajn i struktura glasačkog listića dobri, a samo 9,6 odsto se nije složilo da su dizajn i struktura novog glasačkog listića dobri. Prema podelji ispitanika u regionima, Peć i Uroševac imaju najveći procenat onih koji su se izjašnjavali da im se dopada struktura i dizajn glasačkog listića sa 99,2 odsto. Posle njih je rangiran region Đakovice sa 97,8 odsto, Mitrovica sa 95,8 odsto, Gnjilane sa 91,6 odsto i Priština sa 85,6 odsto. Region sa najnižim nivoom dopadanja za strukturu i dizajn glasačkog listića, u poređenju sa svim ostalim regionima, je Prizren sa 71,6 odsto.

Oko 17,7 procenta ispitanika komentarisalo je određene delove glasačkog listića. Ovi komentari su uzeti u obzir i obuhvaćeni su u konačnoj verziji glasačkog listića.

90.4%
odsto ispitanika izjavilo
je da se slažu da su
dizajn i struktura
glasačkog listića dobri,
a samo 9,6 odsto se nije
složilo da su dizajn i
struktura novog
glasačkog listića dobri.

DIZAJN I STRUKTURA GLASAČKOG LISIĆA SU DOBRI:

Slika 24. Ispitanici koji su tražili pomoć za popunjavanje glasačkog listića, podeljeni po nivou obrazovanja

ZAKLJUČCI

Proces izborne reforme i problem velikog broja nevažećih glasačkih listića su dva glavna pitanja sa kojima treba da se bavi trenutni saziv Skupštine Kosova odnosno institucije koje se bave organizovanjem i upravljanjem izborima. Ovaj proces je do sada odugovlačen zbog nedostatka političke volje političkih subjekata. U ovoj tački, značajni uticaj su imali i velike teme sa kojima su se bavile institucije, koje su na neki način ostavile u senci veoma važan proces kao što je izborna reforma. Ono što je primećeno prilikom dobijanja preferencija od političkih subjekata, jeste činjenica da se skoro svi subjekti slažu da bi ovaj proces trebao da bude završen do sada, s obzirom da nacrt koji je izradio **ad-hoc** parlamentarna komisija za izbornu reformu, uključuje u velikoj meri sve elemente koji bi trebali biti uključeni u izborni sistem. Svi subjekti su izjavili da se stavovi koji se odnose na reformu mogu promeniti zbog okolnosti, što je često uticalo i na odlaganje procesa. Takođe treba spomenuti da je završetak izborne reforme zahtev vladajućih partija, dok sa druge strane, opozicioni subjekti zahtevaju da se ovaj proces vrši tek nakon ponovnog legitimisanja institucija putem prevremenih parlamentarnih izbora.

Što se tiče nevažećih glasačkih listića, može se zaključiti da ne postoji samo jedan odlučujući faktor koji je dovodio do tako velikog broja nevažećih glasačkih listića. S tim u vezi, ulogu je odigralo nekoliko faktora, kao što su neadekvatna kampanja CIK-a o informisanju i edukaciji birača ili "divlje" dezorientacione kampanje političkih subjekata koje su se fokusirale na kandidate, ostavljajući u potpunosti u drugi plan označavanje političkih subjekata na glasačkom listiću. Na osnovu analize prostiranja nevažećih glasačkih listića na nivou zemlje, može se

zaključiti da se urbana i ruralna područja ne razlikuju u pogledu procenta nevažećih glasačkih listića. Izuzeci po ovom pitanju su samo Glogovac i Srbica, gde je ova pojava izraženija. Uopšte, područja nastanjena srpskom većinom i drugim nevećinskim zajednicama su delovi gde su nevažeći glasovi znatno izraženiji. Kako bi se poboljšala trenutna situacija, potrebno je više raditi sa ovim grupama kroz kampanje informisanja i edukacije birača.

Iz istraživanja javnog mnjenja, koje je razvijeno kao aktivnost ovog projekta, proizilazi da je većina građana zadovoljna trenutnim izbornim sistemom i ne bi želela da promeni bilo koji njegov element. Izuzetak je samo izbor predsednika, za šta je velika većina ispitanika izjavila da bi želela da se vrši direktno od strane građana.

Na osnovu istraživanja javnog mnjenja, koje je KDI sproveo u septembru 2018. godine, samo 27,3 odsto ispitanika je izjavilo da su informisani putem informativnih kampanja CIK-a. Što se tiče procedura i načina glasanja na poslednjim izborima, više od polovine njih (56,6 odsto) pripada starosnoj grupi od 65 godina. Takvo stanje govori o potrebi za kampanjom koja odgovara preferencijama mlađih i koja ih posebno cilja.

U istom istraživanju primećeno je da je samo 29,7 odsto anketiranih žena smatralo da su kampanje CIK-a za edukaciju i informisanje birača veoma korisne. Takav pokazatelj takođe naglašava potrebu za adekvatnom i posebnom kampanjom kada se radi o informisanju u vezi sa procesom glasanja.

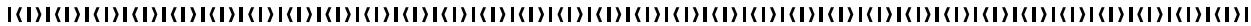

PREPORUKE

Uzimajući u obzir nalaze evidentirane u ovom izveštaju, posebno u funkciji rešavanja pitanja velikog broja nevažećih glasačkih listića, kao i neadekvatnih kampanja za informisanje i edukaciju birača, Kosovski demokratski institut (KDI) nudi sledeće preporuke:

1 Proces izborne reforme treba biti dovršen u okviru postojećeg zakonodavstva. U slučaju raspuštanja Skupštine pre kraja mandata, novo zakonodavstvo treba da prioritetno završi ovaj zakasneli proces;	6 U reklamama, poželjno je da se ne koriste profesionalni glumci, koji su kako se desilo, u nekoliko kampanja bili isti, i lica su iz brojnih drugih konzumiranih proizvoda. Kompanije mogu organizovati audicije sa običnim ljudima za koje je verovatnije da će glasati, dakle da se prenese više ljudska poruka;
2 Svi politički subjekti treba da učestvuju u procesu izborne reforme, u cilju sveobuhvatnosti i davanja što više ideja za poboljšanje postojećeg sistema;	7 Trebalo bi da postoje razlike u konceptima kampanje za lokalne i centralne izbore. CIK do sada nije u većoj meri izvršila ovu podelu. U tom pravcu, u ove kampanje treba uključiti stručnjake iz različitih oblasti, NVO i različite interesne grupe. Takođe, koordinacija aktivnosti sa drugim državnim institucijama bila bi dodatna vrednost za kampanje. Primer za to, mogla bi biti saradnja sa Ministarstvom obrazovanja, nauke i tehnologije za ciljanje mladih koji po prvi put ostvaruju svoje pravo, saradnja sa Ministarstvom unutrašnjih poslova u vezi sa kampanjama za informisanje i edukaciju birača koji se nalaze u zatvoru, ili sa NVO koje se bave pitanjima koja se tiču osoba sa ograničenim sposobnostima, da ovoj publici pruže što adekvatniju kampanju
3 Centralna Izborna Komisija, kao stalna ustavna institucija, sa redovnim mandatom, treba da kreira posebne informativne i edukativne programe za birače, a ne da ih posmatra samo kao ad hoc procese, koji se odvijaju samo u periodu od raspisivanja izbora do njihovog održavanja;	8 Treba uspostaviti poseban mehanizam procene za kompaniju koja upravlja kampanjom radi procene njenog profesionalnog aspekta i iskustva, a ne sledstveno najjeftinije ponude;
4 Dizajn glasačkih listića za sve izbore na Kosovu, treba da se promeni, time što će se učiniti lakše razumljivijim;	
5 Treba dizajnirati i proizvesti posebne reklame za različite zajednice i prenositi ih posredstvom lokalnih medija gde one imaju pristup. Zbog odbijanja da sarađuje sa državnim institucijama na severu, CIK može iskoristiti spremnost medija srpske zajednice u centralnom i južnom delu zemlje da prenese svoje poruke, tako da stignu do ciljane publike;	

9

U zonama gde se ispostavlja da ima više nevažećih glasačkih listića, CIK bi trebala koristiti druga sredstva osim audiovizuelne komunikacije kampanje. Trebalo bi da simulira i obezbedi metode glasanja i specifične obuke o tome kako treba glasati, nedeljama pre izbora. Posebno kod starijih lica da postoji specifičniji tretman;

10

Poruke trebaju biti jednostavne, kratke i odvojene za svaku etničku grupu. Ne kao do sada, gde je reklama proizvedena sa glumcima Albancima praćena titlovima na odgovarajućim jezicima Kosova; (Na primer, nedavna motivaciona reklama za mlade sadrži poruku na nekoliko jezika). Minimum onoga što se može uraditi je da se list sa porukom stampa na nekoliko jezika i da se ne menja u procesu montaže, jer svako može primetiti da je lažna.

11

CIK bi takođe trebalo da radi sa političkim strankama i pojedincima u njima kako bi objasnila da se odreknu svojih kampanja za navodnu edukaciju birača, jer u stvari to stvara mnogo zabune i dovodi do grešaka. Zahtevi kandidata za glasanje njihovog broja na listi, uticali su negativno jer birači su često zaboravljali da glasaju za broj partije.

12

CIK treba da zahteva od partija, da ih preko svojih volontera edukuju o važnosti glasanja i učešća u glasanju;

13

Treba raditi na sadržaju i dizajnu materijala kampanje. Naročito oni CIK-a da se razlikuju, jer građani često misle da su iz nekog političkog subjekta i kao posledica toga ne obraćaju pažnju;

14

CIK treba da daje prioritet kampanji informisanja javnosti, kao i drugim aspektima tehničkog i sadržajnog organizovanja izbora od glasačkih listića, članova biračkih odbora i drugih zahteva više nego kampanji; CIK je uglavnom gledala na aspekt kampanje informisanja kao ispunjavanje zakonske obaveze, ali bez detaljnog nadgledanja i vođenja. Oni to vide kao ispunjavanje zakonske obaveze, a ne kao važan i vitalan deo celokupnog organizovanja izbora, što se treba promeniti.

15

Izvršiti institucionalnu i pravnu reorganizaciju u okviru CIK-a kako bi se osigurala bolja kampanja podizanja svesti;

16

Neprihvatljive reklame od strane CIK-a koje objašnjavaju tehnički aspekt organizovanja i odvijanja koji su u nadležnosti obučenih članova biračkih odbora koji su plaćeni za to. To ima veoma mali značaj za građane, ko šta radi u procesu nakon zatvaranja izbora. To je trošak koji bi trebalo fokusirati na edukaciju i podizanje svesti građana o izborima;

17

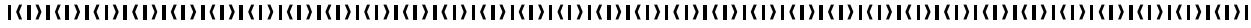
Jednostavniji jezik i snažnije slike, koje se lako pamte. Na primer, kaže se 'glasajte ne manje od pet' ... što bi se moglo zameniti sa 'glasajte do 5 kandidata, a ne više';

18

CIK treba fizički da postigne kao i partije, da organizuje grupu volontera kako bi se ljudima objasnilo kako se glasa. To može uraditi u najmanje 7 velikih centara u zemlji

19

Proizvoditi video zapise koji su iste prirode kao televizijski izveštaji o vestima, koji mogu tretirati određene aspekte podizanja svesti birača i odražavati i samu kampanju CIK-a za informisanje javnosti. Oni se mogu prenositi u pauzama najgledanijih političkih debata na televiziji.

20

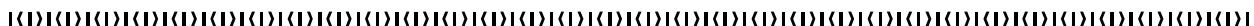
Poželjno je da poruke CIK-a dolaze isključivo od predsednice CIK-a i izvršnog direktora, kao stručnih pojedinaca organizovanja izbornog procesa kako bi se izbegle, makar vizuelno, političke ličnosti koje javnost obično identificuje putem sukoba na sastancima CIK-a

21

Da se značajno poveća aktivnost u društvenim medijima koji su usmereni na mlađu publiku, od kojih mnogi glasaju po prvi put. Istraživanje javnog mnjenja KDI-a ističe da je samo 17,6 procenata ispitanika dobilo informacije sa društvenih mreža što se tiče procedura glasanja.

22

Službene stranice na Facebook-u, Twitter-u i Instagram-u obično sadrže bilo linkove vesti na veb stranici CIK-a ili video-snimke bez dovoljno objašnjenja. Za upravljanje društvenim medijima trebalo bi da postoji poseban tim, posebno na dan izbora. Svi nalozi, a posebno onaj na Twitter-u, trebali bi pružati informacije iz minute u minut o napretku, a potom i rezultatu izbora. Jača strana CIK-a je online objavljivanje rezultata na elektronskoj stranici. Ova radnja bi trebalo da bude ojačana još više, zbog izuzetnog interesovanja birača u noći uoči objavljivanja rezultata.

LITERATURA

Publikacije

- Demokratija za Razvoj (D4D). "**Izborni trendovi 2000-2014: Numerička analiza učešća i zastupljenosti**". Priština: Jul, 2015.
- European Union Election Observation Mission (EUEOM). "**Two faces of Kosovo municipal elections**". Priština: 2017.
- Kosovski demokratski institut (KDI). "**Reforma u izbornom sistemu Kosova**". Priština: 2010.
- Državna izborna komisija u Hrvatskoj: "**Upotreba elektronskog sistema glasanja**". Zagreb: 2018.
- Centralna Izborna Komisija. "**Istraživanje i analiza nevažećih glasačkih listića za izbore za Skupštinu opštine 2013**". Priština: 2014.
- Centralna Izborna Komisija. "**Istraživanje i analiza nevažećih glasačkih listića za izbore za Skupštinu Kosova u 2014.**". Priština: 2015.
- Centralna Izborna Komisija. "**Strategija za informisanje javnosti**". Priština: 2017.
- Centralna Izborna Komisija. "**Izbori na Kosovu 2000 – 2014**". Priština: 2017.
- National Democratic Institute Kosovo (NDI). "**Kosovo's June 2017 Parliamentary Elections**". Priština: 2017.
- Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE – ODIHR). "**Montenegro Presidential Elections 15 April 2018**". Varšava: 2018.

Intervjui:

- Beqiri, Azemine, **Lični intervju**, septembar 2018.
- Halimi, Enis. **Lični intervju**, septembar 2018.

Linkovi:

- https://www.youtube.com/watch?v=y_2EJZALHxw
- <https://www.nbcnews.com/news/world/french-election-protest-vote-nobody-was-highest-half-century-n756261> : "French Election: Protest Vote for 'Nobody' Was Highest In Half a Century". NBC News. 2017

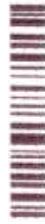
(D)

ANEKS I – Upitnik za preferencije političkih subjekata u vezi sa elementima izbornog sistema na Kosovu

- 1) Koji bi izborni sistem trebalo da ima Kosovo?
- 2) Koliko izbornih jedinica mislite da bi Kosovo trebalo da ima?
- 3) Da li bi trebalo da izborne liste ostanu otvorene ili da budu zatvorene?
- 4) Koliki bi trebao biti izborni prag za izbore na centralnom nivou?
- 5) Kako bi trebalo izabrati Predsednika Kosova?
- 6) Da li manjinske zajednice i dalje treba da imaju 20 zagarantovanih mesta u Skupštini Kosova? Ako ne, kako bi trebalo regulisati pitanje njihovog zastupanja?
- 7) Za koliko kandidata bi trebali imati pravo da glasaju građani na opštim izborima?
- 8) Da li treba dozvoliti uslovno glasanje i glasanje iz inostranstva?
- 9) Kolika bi trebala biti kvota za rodnu zastupljenost na opštim i lokalnim izborima?
- 10) Koliko poslanika treba da ima Skupština Kosova?
- 11) Koja institucija treba da vrši reviziju finansija političkih subjekata?
- 12) Da li treba promeniti dizajn glasačkog listića?
- 13) Koje druge dodatne elemente treba obuhvatiti izborna reforma?

(D)

00000000

ZGJEDHJET E PARAKOHSHME PËR KUVENDIN E REPUBLIKËS SË KOSOVËS 2017
PREVREMENI IZBORI ZA SKUPŠTINU REPUBLIKE KOSOVO 2017
2017 KOSOVA CUMHURİYETİ MECLİSİ ERKEN SEÇİMLERİ

1. Votoni vetëm një subjekt politik

Glasajte samo za jedan politički subjekat

111. Club Atlético de Madrid

112. FC Barcelona

113. FC Bayern München

114. Club Brugge

115. PFC CSKA Moskva

116. Borussia Dortmund

117. Galatasaray AŞ

118. TSG 1899 Hoffenheim

119. FC Internazionale Milano

120. Juventus

121. Liverpool FC

2. Votoni dërni pesë kandiati

Shënoni dëri në pesë kandidatë të subjektit politik që keni zgjedhur në anën e majtë

Glasajte dopet kandidata

Oznaçite do pet kandidata političkog subjekta kojeg ste odabrali na levot strani

Beş adaya kadar oy kullanınız

Sol tarafa seçtiğiniz siyasi varlığıñ bes adayını işaretleyiniz

1

1

2

2

3

3

4

4

5

5

6

6

7

7

8

8

9

9

10

10

11

11

12

12

13

13

14

14

15

15

16

16

17

17

18

18

19

19

20

20

21

21

22

22

23

23

24

24

25

25

26

26

27

27

28

28

29

29

30

30

31

31

32

32

33

33

34

34

35

35

36

36

122. FC Lokomotiv Moskva

123. Olympique Lyonnais

124. Manchester City FC

125. Manchester United FC

126. AS Monaco FC

127. SSC Napoli

128. Paris Saint-Germain

129. FC Viktoria Plzeň

130. FC Porto

131. Real Madrid CF

132. AS Roma

133. FC Schalke 04

134. FC Shakhtar Donetsk

135. Tottenham Hotspur FC

136. Valencia CF

41 42 43 44 45

46 47 48 49 50

51 52 53 54 55

56 57 58 59 60

61 62 63 64 65

66 67 68 69 70

71 72 73 74 75

76 77 78 79 80

81 82 83 84 85

86 87 88 89 90

91 92 93 94 95

96 97 98 99 100

101 102 103 104 105

106 107 108 109 110

00000000

ZGJEDHJETPËRKUVEND KOMUNAL 2017
IZBORI ZA SKUPŠTINU OPŠTINE 2017
BELEDIYE MECLİSİ SEÇİMLERİ 2017

Republika e Kosova - Republic of Kosovo
Komision Kuzant i Zgjedhjeve
Centralna Izborna Komisija
Central Election Commission

Priština | Priština | Priština

1 Votoni vetëm një subjekt politik

Glasajte samo za jedan politički subjekat

që nënkuqton votë edhe përbartësin e listës

što podrazumeva glas i zë nosioca listë

111. Club Atlético de Madrid

112. FC Barcelona

113. FC Bayern München

114. Club Brugge

115. PFC CSKA Moskva

116. Borussia Dortmund

117. Galatasaray AŞ

118. TSG 1899 Hoffenheim

119. FC Internazionale Milano

120. Juventus

2

Votoni vetëm një kandidat

Shënhuni votëm një kandidat të subjektit politik që keni zgjedhur në anën e majtë

Glasajte samo za jednog kandidata

Oznaçite samo jednog kandidata političkog subjekta kojeg site izabrali na levoj strani

Sadece bir aday için oy kullanınız

Sol tarafda seçtiğiniz siyasi varlığıñın sadece bir adayını işaretleyiniz

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

121. Liverpool FC

☐	37	38	39	40	41
☐	42	43	44	45	46
☐	47	48	49	50	51
☐	52	53	54	55	56

122. FC Lokomotiv Moskva

123. Olympique Lyonnais

124. Manchester City FC

125. Manchester United FC

126. AS Monaco FC

00000000

Prishtinë | Priština | Prištine

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Komisioneri Qendror i Zgjedhjeve
Centralna Izborna Komisija
Central Election Commission

ZGJEDHJET PËR KRYETAR KOMUNE 2017
IZBORI ZA SKUPŠTINU OPŠTINE 2017
BELEDİYE MECLİSİ SEÇİMLERİ 2017

Votoni vetëm një
kandidat

Glasajte samo za
jednog kandidata

Sadece bir aday için
oy kullanınız

☐	10.	Antoine Griezmann Club Atlético de Madrid
☐	30.	Lionel Messi FC Barcelona
☐	33.	Manuel Neuer FC Bayern München
☐	41.	Mats Rits Club Brugge
☐	48.	Vitali Zhironkin CSKA Moskva
☐	55.	Marco Reus Borussia Dortmund
☐	61.	Eren Derdiyok Galatasaray AŞ
☐	88.	David Otto TSG 1899 Hoffenheim

00000000

Republika e Kosovës
Republika Kosova
Republic of Kosovo
Komisioneri Qendror i Zgjedhjeve
Centralna Izborna Komisija
Central Election Commission

RAUNDI I DYTË I ZGJEDHJEVE PËR KRYETAR KOMUNE 2017
DRUGI KRUG IZBORA ZA PREDSEDNIKA OPŠTINE 2017
2017 BELEDİYE BAŞKANI SEÇİMLERİ'NİN İKİNCİ TURU

Votoni vetëm një
kandidat

Glasajte samo za
jednog kandidata

Sadece bir aday için
oy kullanınız

☐	10. Antoine Griezmann Club Atlético de Madrid
☐	30. Lionel Messi FC Barcelona

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

*Ovaj grant je finansiran od strane projekta Promovisanje demokratskog društva (DSP) – finansiran od strane Švajcarske Agencije za razvoj i saradnju (SDC) i Ministarstva inostranih poslova Danske (DANIDA), a njime upravlja Kosovska Fondacija za civilno društvo (KCSF).

*KDI je nevladina organizacija (NVO) posvećena podršci razvoja demokratije kroz uključivanje građana u kreiranju javnih politika i osnaživanju sektora civilnog društva s ciljem uticaja na povećanju transparentnosti i odgovornosti od strane javnih institucija.

Za više informacija o KDI molimo Vas posetite www.kdi-kosova.org

INSTITUTI
DEMOKRATIK
I KOSOVËS

TRANSPARENCY
INTERNATIONAL
KOSOVA

RAPORTO
KORRUPSIONIN
0800 77 777